

Musicologist Grikor Mirzaian in his reveries

Կրկնադրամի Նր. Միրզայանը ստեղծվելուց

Chorus from the opera *Arji Chankerits (From the Claws of the Bear)* by Grikor Suni Mirzaian
Երգչախմբային մաս Արջի ձանկերից օպերայից Հեյլնաակ Գրիգոր Սունի Միրզայան

Doors Yeğek (Come Outside)

O.E. Shling
Օ.Է. Շլինգ

from the Tiflis satirical weekly
Khatabala ("Disaster")

Թիֆլիսի համաբալա, 3-24-1907
Երգիծական շաբաթաթերթից

— Oh, if I only had... a
choir and talented artists,

— Եթե եղէր զանե... մի խումբ ունենում ունենում երգիչ...
հրաշքով արտիստներ, հասարակույթում եմ վառարան
ընդհանրապես իմ բանակը ունեցաւ իմ ունեցիկ իմ

I can assure you that
the theater would grow
by itself like a mushroom."

Armenian Songs of Grikor Mirzaian Suni (1876-1939)

Գրիգոր Միրզայանի Սիւնի
Մեներգեր եւ Զուգերգեր

Elisabeth Pehlivanian, soprano
Maro Partamian, mezzo-soprano
Henrik Mihanian, tenor
Gourgen (George) Suny, baritone
Armena Marderosian, pianist

Vocal Solos And Duets

SUNI PROJECT

Table of Contents

	Page
I. Biography of Grikor Mirzaian Suni in English	3
II. Map in English	7
III. Biography of Grikor Mirzaian Suni in Armenian	8
IV. Map in Armenian	14
V. About the Artists	15
VI. Armenian Alphabet Chart	18
VII. Selected Glossary	20
VIII. Song List	21
IX. Song Texts	22
X. Credits in English	42
XI. Credits in Armenian	43
XII. Cartoon	44

Բովանդակություն

	Էջ
I. Գրիգոր Միրզայանի Սիւնիի կենսագրությունը անգլերէն լեզուով	3
II. Քարտէզ անգլերէն լեզուով	7
III. Գրիգոր Միրզայանի Սիւնիի կենսագրությունը հայերէն լեզուով	8
IV. Քարտէզ հայերէն լեզուով	14
V. Արուեստագէտների մասին	15
VI. Հայերէն այբուբեն	18
VII. Բառարան	20
VIII. Երգերի ցանկ	21
IX. Երգերի տեքստեր	21
X. Շնորհակալիք անգլերէն լեզուով	42
XI. Շնորհակալիք հայերէն լեզուով	43
XII. Ծաղրանկար	44

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔ ©©1997 ՍԻՆԻ ԾՐԱԳԻՐԸ-ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄ
ԲՈՒՈՐ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ ՎԵՐԱՊԱՀՆՈՒՄ ԵՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Զանազրուած է

1993 թուի Օգոստոսի 2-6-ին Փննելիվանիայի Ֆիլագիֆիա քաղաքում, Վիկտորի Զանազրուածի Արուեստանոցում, Ջին Լինսէի ղեկավարութեամբ:

1994 թուի Մարտի 6-ին Միչիգանի Ան Արբոր քաղաքում, Բրուքվուդ Համընկերակցութեան Արուեստանոցում, Դաւիթ Լաուի ղեկավարութեամբ:

1994 թուի Յուլիսի 29-ին, 1995 թուի Օգոստոսի 1-9 -ին, 1996 թուի Օգոստոսի 12-ին Բրուքվուդ Համընկերակցութեան Արուեստանոցում, Մաթիու Հանսոնի ղեկավարութեամբ:

1996 թուի Յունուարի 14-ին Կալիֆորնիայի Լոս Անձլես քաղաքում, Մաթիու Արուեստանոցում, Մաթիու Հանսոնի ղեկավարութեամբ:

1996 թուի Օգոստոսի 5-13-ին, Բրուքվուդ Համընկերակցութեան Արուեստանոցում, վերջնական յղումներ կատարուած Սնիկ Սուլշընդ սարքաւորման վրայ, Մաթիու Հանսոնի ղեկավարութեամբ:

Թարգմանութիւններ - Տիգրան և Անահիտ Թումանյան

Տառադարձութիւններ - Տիգրան Թումանյան

Տեքստեր - Արմինա Մարտիրոսեան

Խորհրդատուներ - Գուրգէն (Ջորջ) Սիւնի, Սեդա Սիւնի, Ռոնալդ Գրիգոր Սիւնի, Ռոբերտ Աթայան, Երուանդ Ազատեան, Նորա Ազատեան, Գէորգ Պարտաքեան, Վաչէ Պարտաքեան, Անահիտ Պօճեքեան, Ֆլորենս և Ջերի Ջաքերեան, Ռոբերտ Հիւան, Ֆերտինանտ Գայմազամեան, Ֆլորենս Մարտիրոսեան, Ռեբեկա Մորիս, Արաքս Սամուէլեան, Արսէն Սայան, Էնարու Տաշինեան, Հայկ Օճանեան:

Զօճրագ Գազանճեանի լուսանկարը ցայց է ապրիլ Գուրգէն (Ջորջ) Սիւնիին՝ Ֆիլագիֆիայի երաժշտութեան Ակադեմիան խմբավարելիս, 1971 թուի Մարտի 21-ին:

Քարտէս - Րոբերթ Հիւան

Ակրանական էջագրում - Արմինա Թումանյան

Վերջնական էջագրում - Սիւնի Ջոնսոն

Յատուկ շնորհակալութիւն Շեռեւեայ անձերին: Լուիզ Մանուկեան Սիւնի, Ալեք Մանուկեան, Ալիս Հայտոսթեան, Թիմ Հոֆեր, Լուիս Սիլվերաւո, Մարգրէլա Արքամովիչ, Էրիք Ասատուրեան Վիկտորի Զանազրուածի Արուեստանոցից, Զօճրագ Գազանճեան, Ս. Ֆերտերիք Սաար, Արփինէ Փէշիվանեան, Սեդա Տէքեմեան, Փերուզ Մերուսեան, Բրուք Հովիտմազեան, Քրիստին Մար Մէլլըս, Ջուզի Գազանճեան, Վիկտորիա և Զարլզ Գազանճեան, Լինդա Սիւնի Միրտիքիան, Արա Մարտիրոսեան, Սեւան և Անուշ Սիւնի և Արաքս Քեսեղեան Սիւնի:

Այս լազերային ղեխը նուիրուած է Գուրգէն (Ջորջ) Սիւնիի յիշատակին (1910-1995)

Այս գործին աջակցում են Միչիգանի Նահանգի Արուեստի և Մշակույթի Գործերի նորոգութիւնը, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը (Հ.Բ.Ը.Մ.), Վեյֆոնգը և անձնական նուիրատուներ:

Սիւնի Ծրագիրը-Երաժշտութեան Պահպանում
անշահաւէտ և արագերծ

Նուիրուած է պահպանելու և ներկայցնելու Գրիգոր Միրզայանի Սիւնիի գործերը, հաւաքման, կատարման, ձայնագրութեան, տպագրութեան, Թարգմանութեան և բաշխման միջոցով: Այս գործը քաջախիբու համար հանգեցրեց ձեռ նուիրատուութիւնները ուղարկել Շեռեւեայ հասցեով - 1723 Վեյլ, Ան Արբոր, Միչիգան 48104 Ա.Մ.Ն.

© © 1997 THE SUNI PROJECT: MUSIC PRESERVATION

All Rights Reserved

Credits

Recorded at

Victory Recording Studios, Philadelphia, Pennsylvania, 2-6 August 1993, Gene Leone, Engineer; The Brookwood Studios, Inc., Ann Arbor, Michigan, 6 March 1994, David Lau, Engineer; The Brookwood Studios, Inc., 29 July 1994, 1-9 August 1995, 12 August 1996, Matthew Hanson, Engineer; Mad Hatter Studios, Los Angeles, CA, 14 January 1996, Matthew Hanson, Engineer; Mastering on Sonic Solutions at the Brookwood Studios, Inc., 5-13 August 1996, Matthew Hanson, Engineer.

Translations: Dickran and Anahit Toumajan

Transliterations: Dickran Toumajan

Texts: Armena Marderosian

Consultants: Gourgen (George) Suny, Seda Suny, Ronald Grigor Suny, Robert Atayan, Edmond Azadian, Nora Azadian, Kevork Bardakjian, Vatsche Barsoumian, Anahit Bojekian, Florence and Jerry Chakerian, Robert Hewsen, Ferdinand Kaimakanian, Florence Mardirosian, Rebecca Morris, Arax Samuelian, Arsen Sayan, Andrew Shahinian, Haig Ohanian
Photo of Gourgen (George) Suny conducting, Philadelphia Academy of Music, 21 March 1971, by Zohrab Kazanjian.

Map: Robert Hewsen

Initial Layout: Armen Toumajan

Final Layout: Cindy Johnston, QCA, Inc.

Special Thanks to Louise Manoogian Simone, Alex Manoogian, Alice Haidostian, Tim Hofer, Lewis Siegelbaum, Mordecai Abramowitz, Eric Asadoorian of Victory Recording Studios, Zohrab Kazanjian, S. Frederick Starr, Arpine Pehlivanian, Seta Demirjian, Peruz Zerounian, Brooke Hoplamazian, Kristine Moore Meves, Judy Kazanjian, Victoria and Charles Kazanjian, Linda Suny Myrsiades, Ara Marderosian, Sevan and Anoush Suni, and Arax Kesdekan Suny.

THIS CD IS DEDICATED TO THE MEMORY OF GOURGEN (GEORGE) SUNY (1910-1995)

This activity is supported by the Michigan Council for Arts and Cultural Affairs, the Armenian General Benevolent Union (AGBU), the Welfund, and private donors.

THE SUNI PROJECT: MUSIC PRESERVATION
nonprofit and tax exempt

is devoted to preserving and presenting the works of Grikor Mirzaian Suni, through collecting, performing, recording, publishing, translating, and distributing. To support this work, please send contributions to 1723 Wells, Ann Arbor, MI 48104 U.S.A.

GRIKOR MIRZAIAN SUNI
(1876-1939)

Grikor Mirzaian Suni, composer, conductor, ethnomusicologist, and teacher, was steeped both in his own Armenian folk tradition and, later, European classical music. He was first and foremost a composer of choral music, and creator of scores of vocal solos, and orchestral, operatic, instrumental, and piano works. Some of these are from one-voiced folk material, which Suni rendered polyphonically in four parts. Suni gave harmony to melody in a way that “sounds Armenian” but is also uniquely “Suni.” “Suni’s treatment of the songs was a revelation”; “the harmonization of folk songs...very beautiful”; “never heard more exquisitely shaded chorus work. . . . Suni’s conducting left nothing to be desired”; (from reviews of his first Philadelphia concert, 1924).

“Suni has composed some of the sweetest lyrical pieces in the realm of Armenian music” (Levon Kazanjian, 1924, Philadelphia). Suni wrote beautiful songs of love, and nature, of his beloved mountains of Karabagh, of their fog, waters, valleys, flowers. He set to music works of great poets of the Armenian language. Some of these may be considered European art songs richly saturated with folk color, belonging in fact to the world of *lieder*.

Grikor Suni traveled widely in the Russian, Ottoman, and Persian (Iran) Empires, as well as India and finally the United States, directing church choirs, studying folk music, and organizing choruses of Armenian amateur singers for the concert presentation of Armenian music. He elevated and enlivened the cultural life of every place he settled and visited, a unique and inspiring artist dedicated to bringing the common people to the highest artistic level, yet always searching for the best talent.

Grikor Mirzaian Suni was born Grikor Mirzaian on September 10, 1876 in the village of Geṭabeḡ in the old Armenian principality of Gardman, at that time a part of the imperial Russian province of Yelizavetpol (the former khanate of Ganja, Arm.: Gandzak before the Russian occupation in 1805). From age two to fifteen, Grikor lived in Shushi, a district capital in the Karabagh (Arm.: Gharabagh) region. He came from a line of musicians documented back to his great grandfather, the *ashugh* (minstrel) Teymur, Melik Hovhanness Mirzabeḡian (c.1775). Suni’s grandfather was the *ashugh* Dadasi, and his father was folk poet/singer and miniature painter Hovhanness Varandetsi. Grikor also painted miniatures, and liked to illustrate his song titles. He was probably descended from princes of the ancient Armenian kingdom of Siunik, thus used the name Suni (pronounced “Siuni”).

Suni began studies in 1883 in the parish school, the same year his father fell off a horse and died. In 1885, the Russian tsar, fearful of the growing nationalism of the non-Russian peoples, ordered all Armenian parish schools closed, breaking the promise of the decree of 1836 which allowed Armenian self-education. Though the schools reopened after one year, these actions spurred the creation of the first Armenian revolutionary groups, which Suni later joined.

In Shushi, Suni learned Armenian music notation, *khaz*, from Father Garegin Hovhannessian, student of Niḡoghaios Tashḡian, grandstudent of Baba Hampartsoum Limonjian (1768-1839), creator of these 19th century *khaz*. (1813-15). European music notation was still unknown, and music was passed down through the oral tradition. There had been a medieval liturgical *khaz* system whose code was by then lost, so the 1813-15 *khaz* were the only tools available to notate music.

As his great musical ability had already been recognized, in 1891 Suni left home and began studies in Echmiadzin, seat of the head of the Armenian Apostolic Church, near Armenia’s current capital of Yerevan. Based there at the Georgian Academy, Suni worked with the major teachers of Armenian music, first with Sahaḡ Amatuni, then Kristopor Ḳara-Murza, then Soghomon Soghomonian, later known as Ḳomiṭas Vardapeṭ (priest). During summers, Suni took private lessons in Tiflis (Tbilisi, Georgia) with Maḡar Yeḡmalian, pioneer in setting the Armenian liturgy polyphonically (first published 1896).

Ḳara-Murza imparted to Suni great love for folk song, and introduced European musicology and polyphony. The church

fathers, however, were used to singing with one vocal line alone (“One God: one voice”), and eventually harmony instructor Կարա-Մուրա was told, “The walls of Echmiadzin are not wide enough for your ideas.” Moreover, Կարա-Մուրա was siding with the students in a dispute over the running of the seminary, so he was dismissed. The young Suni was already witness to much controversy.

Working then with Կոմիտաս, Suni began formally gathering traditional and religious melodies, listening to the people, and writing down in *k haz* notation eventually hundreds of folk songs, a calling which he followed for decades. Suni and Կոմիտաս were close colleagues and friends working together on the passion of those times, preserving folk music with a goal of organizing mixed choruses for concert presentation.

Upon graduating in 1895 from the Gevorgian Academy, Suni returned to his native Shushi, formed a chorus, and presented his first concert of his own arrangements of Armenian folk songs. This debut was celebrated forty years later all through the Armenian world. Its success propelled Suni’s next stage of study, in St. Petersburg where he moved in autumn 1895, and remained for almost a decade.

Now in the capital of the empire, Suni took private lessons in music theory and composition for three years, preparing for entering, in 1898, with a scholarship, the theoretical composition class of Nikolai Rimsky-Korsakov at the St. Petersburg Conservatory of Music. He studied also with Alexandr Glazunov and Anatolii Liadov, graduating in 1904.

Here Suni learned orchestration, encountered and mastered the piano, wrote fugues, and became close to Rimsky-Korsakov, who even asked advice of the young musician from the Caucasus when he wanted “oriental sounding” orchestration. As Rimsky-Korsakov and colleagues were also deeply interested in folk music, these study years nurtured a happy amalgam of Suni’s national pride and musicianship. Suni arranged folk songs, composed patriotic songs and choruses, and also composed a series of romances, which received the high appraisal of his teacher. His first folk song collection was published in 1904.

From 1899, Suni was director of the Armenian Church choir, teaching the new Yekmalian liturgy along with his own polyphonic liturgical settings. Rimsky-Korsakov especially liked two of these, and would come to the church to listen, “with tears in his eyes.” Eighty-some years later, Yerevan professor Robert Atayan was surprised to discover in the Echmiadzin library an unknown Suni liturgical manuscript, “*Mashabat Or Hangustyan*” (Sabbath Repose), with words by 12th century poet/theologian Nerses Shnorhali. This work, which Atayan analyzed and published in the 1987 *Echmiadzin Journal*, is scored for three-part male choir plus solo tenor, with brief additions of three-part, then two-part children’s choir, yielding at one point seven-part polyphony, especially impressive for Suni’s time. “This is a unique input into Armenia’s classical compositional heritage,” says Atayan, who was at the forefront of the rediscovery of Suni’s contributions.

In 1902, Suni won first prize for the best musical drama of *Bab* (in Russian), by Isabella Grinevski, produced by the Theatre Art of St. Petersburg. *Bab* was later banned. St. Petersburg had a lively Armenian student life, and Suni participated fervently. He founded and directed a chorus and an instrumental folk song group, and organized concerts and student events. He married Tiflis-Armenian university math student Nvart Sonyants. The first three of their eight children were born there.

Those St. Petersburg years saw political and social turmoil, as interest in democracy, and liberal and socialist ideas grew. Suni was present at the January 9, 1905 Tsarist massacre of demonstrators called “Bloody Sunday.” In the aftermath, Rimsky-Korsakov was dismissed from the conservatory for his support of students’ rights, and his concerts were banned, a ban which extended to the provinces.

In 1904 Suni was asked by the Russian Imperial Music Society to travel in the Caucasus and Russia to collect folk music and organize concerts. His first concert was back in Shushi, probably in the summer of 1905. Immediately after the concert the imperial power forbade him to appear publicly.

Կանաչ, կարմիր Հագեցուցին,
Հարս ու փեսայ կանխեցուցին,
Տու՛յ, տու՛յ, տու՛յ, տու՛յ, տու՛յ, տու՛յ...
Բարխամ լորիկ, նախշուն լորիկ,
Սիրուն լորիկ, Կարմը լորիկ:

Առաւօտուն թունդի բոց,
Երբդան թալէ դամ քու ծոց,
Նամարդ մարդուն սիրոք լի խոց, լորիկ...

30. Մտքեր: Բաղկացած է երեք մասից: Երկրորդը երգում է մորը՝ սիրած աղջկայ մասին, որին տեսել է աղբերի մոտ: Սրան Հեսեուսն է աշխոյժ մի երգ լըր որսալու մասին: Երրորդ մասը վերջանում է Հարսանիքի տեսարանով: Դառուլը թմբուկ է: Ջուռնան փողային գործիք է բարձր ձայնով: Երկու գործիքներն էլ օգտագործվում են լրբախմբային ժամանակ: Մշակում են երգի և քառամասն երգչախմբի Համար: Ցորենում է նույնախմբի Համար: Առաջին մասը մեներգ, Սիւնին է գրել որպէս աւանդին կտոր: Երկրորդ և երրորդ երգչախմբային մասերը միասին են գրւում: Երգի Համարը կատարել է Գուրգէն (Ջորջ) Սիւնին: Այս ձայնարկի մեջ ըստ ձայնով երգողը Վաչէ Գարսումանն է:

Կanach, karmir hagetsoostin,
Hars oo pesa kaynetsoostin,
Too, too, too, too, too, too, tooy...
Barkham lorik, nakhshoon lorik,
Siroon lorik, yarum lorik.

Aravotoun tondir bots,
Yorghhan tale, gam koo tsots,
Namard maroon sirtu li khots, lorik.

(In wedding) green, red they dressed them,
(As) bride and groom they made them stand,
Proud quail, lovely quail,
Lovely quail, lovely quail.

In the morning, fire the bread oven,
Spread out the quilt, let me come to your bosom,
A vile man’s heart be full of pain, quail.

30. Note: In 3 parts. First, a boy sings to his mother of his love for a girl he saw at the spring. Then follows a playful song of going to catch a quail. The third section ends with a wedding. Davoul is a drum; zorna a loud reed instrument; both are instruments for celebration. Arranged for solo and four-part chorus. Orchestrated. Part one, the solo, was written by Suni as a separate composition. Parts two and three, the choral sections, were written together as one composition. The above composite arrangement was created by Geourgen (George) Suny, son of the composer. Bass part sung by Vatsche Barsoumian.

c. 1930s

Գ. Սունի

29. Ախ Ալ վարդի
նօսք Աւետիք Իսահականանի
(1875–1957)

Ախ ալ վարդի, սիրոյ վարդի
Չոր փուշերը մնացին:
Էն փուշերը մասաղ սիրտըս
Քրքրեցին ու կերան:

Կարմիր, կանաչ իմ օրերը
Սիրոյ սրբով սեւացան:
Ախ ափսոս իմ գարուն կեանքիս Սուր
փուշերը մնացին:

29. Ծոթեր: «Արցունքներ» սասանորեց:

29. Akh Al Vardi

Akh al vardi, siro vardi
Chor poosheru mnatsin.
En poosheru majagh sirts
Kurkuretsin oo keran.

Ƙarmir ƙanach im oreu
Siro sugov sevatsan.
Akh aposm im garoon ƙyankis
Soor poosheru mnatsin.

29. Akh. of the Red Rose

Words by Avetik Isahakian (1875-1957)
Akh, of the red rose, of the rose of love
Dry thorns (only) remain.
Those thorns my young tender heart
They tormented and ate it up.

Red green my (young) days
From Love's mourning became black
Akh, alas in my spring life
(Only) sharp thorns remain.

29. Note: From the poem "Arsoonker" (Tears).

30. Լորիկ

Աղբրի քով կայրէր խորոտ Հայ աղջիկ,
Ուտն կուծ ունէր, պաղ ջուրն անուշիկ,
Աչքունքը սեւ սաթ, ճերմակ մորթը՝ կաթ,
Թուշերը ալ վարդ, Հալվաւ սիրտ երկաթ,
Մայրիկ ճար մը բրէ, մաշուի կը տղադ:

Գացինք արտեր բունի լոր,
Աղջիկ սեսանք լունի ձոր.
Նըմանը կարմիր խնձոր լորիկ,
Բարխամ լորիկ, նախշուն լորիկ...
Սիրուն լորիկ, հարբե՛ լորիկ, լորիկ:

Հազար ափսոս էն օրին:

Դաւուլ, զուռնայ չալեցուցին,
Շէն ու շէնլիկ արթնցուցին,
Տուլ, տուլ, տուլ, տուլ, տուլ, տուլ...
Բարխամ լորիկ, նախշուն լորիկ,
Սիրուն լորիկ, հարբե՛ լորիկ:

Առաւօտուն բարի լոյս,
Թեւ լուս գայ ամէնուս,
Թող դուս գայ լուս թշնամուս, լորիկ,
Բարխամ լորիկ, նախշուն լորիկ...
Սիրուն լորիկ, հարբե՛ լորիկ, լորիկ:

Հազար ափսոս էն օրին:

30. Lorik

Aghbri kov kayner khorot hay aghjik,
Oosin koozh ooner pagh joorn anoshik,
Achkoonku sev sat, chermak mortu kat,
Toosheru al vard, halvav sir yerkat.
Mayrik, char mu ure, mashvi ku ighad.

Gatsink arter bmel lor,
Aghjik tesank lern i dzor,
Numaner ƙarmir khndzor, lorik,
Barkham lorik, nakshoon lorik...
Siroon lorik, yarum lorik, lorik.

Hazar aposos en orin.

Davool, zooma chaletsotsin,
Shen oo shenlik artunsootsin,
Toooy toooy toooy toooy toooy...
Barkham lorik, nakshoon lorik,
Siroon lorik, yarum lorik.

Araoosoon, bari loos,
Arey loos ga, amenooos,
Togh doos ga, loos tshnamos, lorik,
Barkham lorik, nakshoon lorik...
Siroon lorik, yarum lorik, lorik.

Hazar aposos en orin.

30. Quail

By the spring standing, (was a) charming Armenian girl.
On her shoulder she had a pitcher (with) cold sweet water.
Her eyes black amber, white skin (like) milk,
Her cheeks red roses melted the iron heart.
Mother! Find a cure, your son is consumed by love.

We went to the fields to catch quail,
A girl we saw in the mountain's valley.
(She was) like a red apple,
Quail, proud quail,
Lovely quail, quail,
Pretty quail, lovely quail.

A thousand woes for that day.

Davool, zooma they played that day.
They made everybody wake up.
Toooy toooy toooy toooy toooy...
Prosperous quail, lovely quail,
Pretty quail, lovely quail.

In the morning, "good morning",
Let sunlight (come) to all of us,
Let light come even,
To my enemy, quail,
Proud quail, lovely quail,
Pretty quail, lovely quail.

So in 1905 Suni accepted the invitation to teach in Tiflis, the largest city in Transcaucasia, at the Nersissian School, where he took the place of (now deceased) Yeƙmalian, directed the monastery choir, and was a highly esteemed teacher. In 1903 the Tsarist government in Transcaucasia had seized the properties of the Armenian Church, stimulating the revolutionary organizations to resist. Suni joined the struggle, and by 1908, during a full-scale repression, had to flee with his family to Turkish Armenia, where the recently established Young Turk government promised a more tolerant and constitutional regime.

Now a member of the Dashnaktsutiun, the major Armenian revolutionary party working against Ottoman and Russian imperial oppression of Armenians, Suni was both a musician and a political activist. He was writing patriotic and political songs, including at least twenty marches, some of which were adopted as Dashnak hymns, many of which he left unsigned. For Grikor Suni, music was not only high art, but a living part of the revolutionary struggle against autocracy. His commitment to political activism resulted in his music being repressed wherever his politics were out of favor. Ultimately his music was lost for a generation.

While in Turkish Armenia, Suni organized and directed choruses and taught in Trapizon, Samson, Ƙirason, and elsewhere. During these years he devoted particular attention to the collection of Armenian musical legends, as well as folk songs, studying the elements of Armenian music that give it its specific character. Still living on the Ottoman side of the border, he moved in 1910 to Erzurum (Arm.: Garin), the largest city in the Eastern Anatolian peninsula, and taught until 1914 at the Sanassarian school. Here he composed the "Erzurum March" of which city officials were quite proud. When World War I broke out, with Russia and Turkey enemies, and Suni a Russian subject in Turkey, the family was awakened in the night by an official, and warned to flee for their lives back to the Russian side of the border. Suni attributed this act of humanity to the appreciation for his "Erzurum March." In gratitude, he began many concerts thereafter with that march. The Mirzaian-Suni family reached Tiflis in safety, and remained there until 1922.

During World War I, Suni conducted the Symphony Orchestra of Tiflis, and founded an Armenian opera company. He composed the operas Aregnazan (1906, text from Ghazaros Aghayan) and Artavazd II, the operettas Asli-Kyaram (Asli Keram) (libretto by Suni) and Motsikool, stage music for Levon Shant's Hin Astvatsner (Ancient Gods), and also orchestral works including Symphony in C Minor, and the suites Sketches of Van, and Orientele (Arevelkoom). He created orchestral accompaniments to choral, solo, and liturgical works, and orchestral arrangements of other composers' works, including G.O. Korganov's piano work, Bayati: Fantasia on Caucasian Themes, and V. Valentinov's operetta, Secrets of the Harem. He wrote a history of Armenian music and the theory of Persian music, poems and essays ("What is art?"). He founded the Society of Armenian Music Theoreticians, working with musicians Spiridon and Romanos Melikian, Anushavan Ter-Ghevondian, Kristapor Kushnarian, ethnographer Garegin Levonian, and the great poet Hovhanness Toumanian, Suni's close friend and neighbor.

The Russian Revolution and Civil War marked this period, in the latter part of which Suni traveled to Tehran (1919-1920), India, Egypt, and Constantinople. In October 1919, the government of the first republic of Armenia (1918-1920) invited Grikor Mirzaian (Suni) to be the founder of a national conservatory of music. At that time, the railroads were blocked by military actions, so Suni probably could not reach Yerevan. In 1921, the Communists took over Tiflis, and by 1922, Suni was targeted as a political enemy, so that after he finally was able to return to Tiflis, he had to flee, with his large family, to Istanbul (then still commonly called Constantinople). He had to leave behind the trunk full of his precious music scores with the family of Hovhanness Toumanian, whose poetry Suni had set to music. Suni intended to return, but was never able to, and that trunk still has not been found.

Suni spent almost two years in Istanbul where he organized an Armenian cultural/musical society, gathering to his home musicians and writers, including Vahan Tekeyan. He taught at five Armenian schools, Yessaian, Berberian, Hintlian, Bezazian, and Karageozian, many with children orphaned by the 1915 Ottoman Turkish state genocide of its Armenian subjects.

In this period, Suni wrote in a letter, "The Kemalist alarm is approaching." As an Armenian in an ominously changing Turkey, in 1923, he was forced again to flee. This time, he moved his family to the safety of America.

The Armenian Church of America brought Suni to create church choirs. After a brief stay in New York, he began work with choirs in five Boston area churches. In 1925, he moved to Philadelphia, his final home. He conducted church choirs, and organized folk choruses, presenting concerts from the start, winning much acclaim. In 1925 and 1935 in Boston's Symphony Hall, the Suni-led Armenian chorus won first prize in the inter-ethnic competition for best folk music examples, and in 1933, second prize at the Chicago exposition competition. Suni directed "Suni Choruses" around the U.S., including New York, Boston, Worcester, Providence, Philadelphia, Detroit, and Chicago.

Through correspondence, Suni kept in close touch with his colleagues abroad. He heard how life was in the new Soviet Armenia, and that Armenian cultural arts were being supported. He decided to support Soviet Armenia and join the Communist Party. His colleagues in Yerevan implored him to return home to head the Yerevan Conservatory of Music. Though Suni's desire was to return to Armenia, it was never to be, for it was impossible as long as Armenia had no insulin for the now diabetic Suni. Suni helped all he could from a distance by sending music, instruments, letters, and by publishing in 1934 in New York a song collection, *Nor Kyanki Yerger* (Songs for a New Life).

In 1935, the fortieth anniversary of his musical debut was celebrated in the U.S. and in Soviet Armenia with jubilee concerts, and the formal organizing of the U.S. Suni choruses as the Armenian Musical Society of America. Soviet Armenia published a volume of ten of his works for voice and piano.

The Church, and also his former associates in the Dashnak Party now rejected him for having joined the Communists. Then, in 1937, at the time of the political purges in the Soviet Union in which hundreds of thousands of innocent people perished, Suni made a public criticism of Joseph Stalin. The news traveled back to Armenia. Suni was rejected by the Soviet regime, and his music was repressed for decades. In the evolution of Armenian music, a bright, guiding light was blocked, then largely forgotten.

In his last years, until his death on December 18, 1939, Suni found some Armenian doors closed to him, so he had to transliterate works into Russian for the Russian chorus that would still work with him. Still, he remained enthusiastic until the end. In the 1940s, his children and students, with Philadelphia physician Dr. Lucy E. Gulezian, published four volumes of his songs called *Armenian Song Bouquet*. Among those continuing with his music were his son Gourgen (George) Suny, conductor of the Philadelphia Suni Chorus; his daughter Seda Suny, dance teacher in New York; and his student Harutiun Samuelian, conductor of the New York Suni Chorus.

Grikor Suni was in the group of artist musicians who documented and developed Armenian music. He was, for Armenian classical music, one of the most renowned, indeed charismatic, prolific, and hardworking figures. He was a master of the small song, melody, harmony, counterpoint. He reveled in polyphony where it earlier had been forbidden. As in his politics and personal life, in music, Suni expressed himself honestly and freely, and made tangible contributions to Armenian music, and indeed, to world music.

Much of Grikor Suni's music is still unpublished, nearly all out of print, and unrecorded. This body of work is waiting to be opened up. Some of the manuscripts are in Yerevan, in the Charents Museum, and some are in the Ann Arbor archive of the Suni Project: Music Preservation. And some are in that, now legendary, trunk in Tbilisi.

27. Աղկէկ Ես

Աղկէկ ես, աղկէկ ես, մայրըդ կը նրմանիս:
Մովուն միջու անգիծ քարը կը նրմանիս:
Գուն ալ աշնայ սիրած գառը կը նրմանիս:
Մեր սարերու կանաչ ծառը կը նրմանիս:

Աղկէկ ես, աղկէկ ես, արբ ի՞նչ ինիմ:
Ամրայ մղեր, աշնայ Հովեր ի՞նչ ինիմ:
Գարնայ վարդեր, կանաչ արտեր ի՞նչ ինիմ,
Առանց եարըս օրն ու արեւ ի՞նչ ինիմ:

27. Մեթոդը: Աշակուած քառածայն երգչախմբի համար:

28. Կարաւի Պէս Ման Կու Գաս

Կարաւի պէս ման կու գաս,
Հէ՛յ մարալ ջան, հէ՛յ ջէյրան:
Սեւ սրտիս դու լոյս կու տաս,
Հէ՛յ ջան քու ջանին հէյրան:
Հէ՛յ մարալ ջան, ջան հէյրան,
Հէ՛յ ջան, քու ջանին հէյրան:

Բըլբուլի պէս ձէն կու տաս,
Հէ՛յ մարալ ջան, հէ՛յ ջէյրան:
Ա՛խ, հոգոյս դու յոյս կու տաս,
Հէ՛յ ջան քու ջանին հէյրան:

27. Aghkek Es

Aghkek es, aghkek es, mayrud ku numanis.
Tsovon mijoo angin karu ku numanis.
Dooon al ashna sirats karu ku numanis.
Mer sarerero kanach tsaru ku numanis.
Aghkek es, aghkek es, akhr inch inim?
Amra moler, ashna hover inch inim?
Garna varder, kanach arter inch inim?
Aqants yarus orn oo arev inch inim?

27. You're Lovely

You're lovely, you're lovely, you look like your mother.
You're like a precious stone in the sea.
You're also like autumn's favorite lamb,
And our mountains' green tree.
You're lovely, you're lovely, what can I do?
(With) summer heat, autumn wind, what can I do?
(With) spring roses, green fields, what can I do?
Without my sweetheart, what good are day and sun?

27. Note: Arranged for four-part chorus.

28. Kakavi Pes Man Koo Gas

Kakavi pes man koo gas,
Hey maral jan, hey jeyran.
Sev srtsis doo looys koo tas,
Hey jan koo janin heyran.
Hey maral jan, jan heyran,
Hey jan, koo janin heyran.

Bilbooli pes dzen koo tas,
Hey maral jan, hey jeyran.
Akh, hogooyis doo hooyis koo tas,
Hey jan koo janin heyran.

28. Like a Partridge You Parade Around

You parade around like a partridge,
Hey dear doe, hey gazelle.
To my dark heart you give light,
Hey my dear, I'd die for you.
Hey dear doe, hey gazelle,
Hey dear, I'd die for you.

You call like a nightingale,
Hey dear doe, hey gazelle.
Akh, you give hope to my soul,
Hey dear, I'd die for you.

ա բ գ դ ե զ ը թ ժ ի լ
խ ծ կ հ ձ ղ ճ մ յ ն շ ո
չ պ ջ ու վ տ ր ց ւ փ ք օ ֆ

25. Սարէն Կու Գայ Զիւաւոր

Սարէն կու գայ ձիւաւոր,
Վայ 15, 15, 15, 15,
Մեր տունը չարգախաւոր,
Ինչիլիկ, փընջըլիկ, կարճըլիկ եար, եար...

Հընս եկաւ իմ ախքեր
Վայ 15, 15, 15, 15,
Երեք օրուայ լիազաւոր,
Բուսնեց ինձ, գրկեց ինձ,
Համբուրեց եարս ինձ:

Բարձրը բոյբո գալ չուսի
Վայ 15, 15, 15, 15,
Լոյս երեսնը խալ չուսի
Ինչիլիկ, փընջըլիկ, կարճըլիկ եար, եար...

25. Մնթգր: Աշակուած քառածայն երգչախմբի համար:

25. Saren Koo Ga Dziavor

Saren koo ga dziavor,
Vay le, le, le, le,
Mer [oonu chardakhavor,
Injiliik, punjuliik, karchuliik yar, yar...

Hres yekav im akhper
Vay le, le, le, le,
Yerek orva tagavor,
Bpnets indz, grkets indz,
Hamboorets yarus indz.

Bardz boyud dal chooni
Vay le, le, le, le,
Looyis yeresud khal chooni
Injiliik, punjuliik, karchuliik yar, yar...

25. From the Mountains Comes a Horseman

From the mountains comes a horseman...
To our terraced home,
Isy bitsy, my little sweetheart...

Now came my husband
Vai le, le, le, le,
A three day king,
He held me, embraced me,
Kissed me, my sweetheart.

Your tall height has no blemishes
Vai le, le, le, le,
Your illuminated face has no marks
Isy bitsy, my little sweetheart...

25. Note: Arranged for four-part chorus.

26. Հոգիս Մրմուռ

Հոգիս մըրմուռ, սիրարս փըշուր:
Ախ կապիլ ես եար ինձ քո դուռ:
Հէ՛յ անուշ եար, Հէ՛յ անջիգեար,
Ախ իմ սրտին արա մի ճար:

Քո դուռն է փուռ,
Քանց քար ամուր:

Կեսնը կապիչդ ուռ:
Ո՞ւր երթամ ո՞ւր:

26. Մնթգր: Յօրինուած նաեւ նուագախմբի համար: Նաեւ անուանուած «Ջանս Մրմուռ»:

26. Hogs Mrmoor

Hogs mrmoor, sirtus pushoor.
Akh, kapel es yar indz ko door.
Hey, anoosh yar, hey, anjigyar,
Akh, im srtn ara mi char.

Ko doorn e phoor,
Kants kar amoor.

Kyank kapichud oor.
Oor yertam, oor?

26. My Tormented Soul

My soul is tormented, my heart in pieces.
Akh, you have tied me, love, to your door.
Hey, sweet love, hey, heartless,
Akh, find a way for my heart.

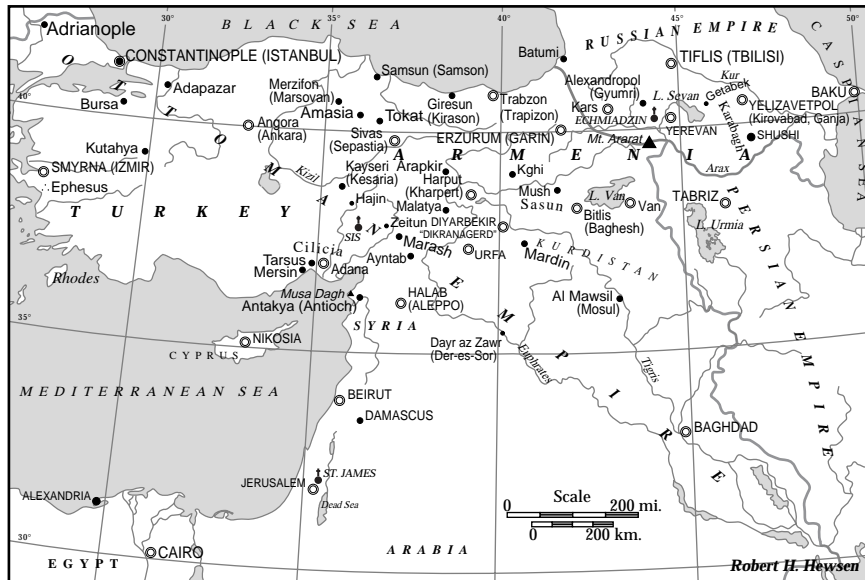
Your door is tight (closed),
As hard as stone.

Your life-tie, just a vine, (when it should be with me).
Where should I go, where?

26. Note: Orchestrated. Also called "Janus Mrmoor."

Gr. Mirzaiants-Syuni's chorus Shushi 1902/3 academic year (July)

Armenia and the Middle East, 1878-1914

ԳՐԻԳՈՐ ՄԻՐԶԱՅԵԱՆ ՍԻՒՆԻ

1876 - 1939

Կեանքը եւ Գործունեութիւնը

Նուագահան, խմբավար, ազգագրագէտ – երաժշտագէտ եւ ուսուցիչ Գրիգոր Միրզայեան Սիւնին թրճուել էր նախ իրեն հարազատ, Հայկական գեղջուկ սովորութիւններով, ապա եւրոպական դասական երաժշտութեամբ: Սիւնին առաջին սէրը, որպէս երգահան, եղել է երգչախմբային երաժշտութիւնը, բայց եւ այնպէս նա յօրինել է բազմաթիւ մեներգեր, նուագախմբային, օպերային, գործիքային երաժշտութիւն, ինչպէս նաեւ դաշնամուրային գործեր: Այս երգերի մի զգալի մասը ժողովրդական երգեր էին մի ձայնի համար, որոնք Սիւնին կարողացաւ վերածել չորս մասերից կազմուած, բազմաձայն գործի: Նա կարողացաւ ժողովրդական մեղեդին դաշնաւորել այնպէս, որ պահպանի Հայկականութիւնը եւ պահի Սիւնիի աւանանայտուկ ոճը:

«Երգերի մշակումը Սիւնիի կողմից յայտնութիւն էր», «Հայկական մեղեդիները դաշնաւորումը հրաշալի էր», «Երբեք չէի լսել այսքան նրբագիւր երգչախմբային մի գործ», «Սիւնին կատարեալ էր որպէս խմբավար»: (Այս խօսքերը վերցուած են 1924 թուականին Ֆիլադելֆիայում կայացած համերգներէ մասին եղած գրախօսականներէց):

«Սիւնիի յօրինած երգերից շատերը Հանդիսանում են քնարական ամենանուրբ գործերը Հայկական երաժշտութեան քնագաւառում»: (Լեւոն Գազանճեան, 1924, Ֆիլադելֆիա):

Սիւնին գրել է գեղեցիկ երգեր՝ սիրոյ եւ բնութեան մասին, իր հարազատ Ղարաբաղի լեռներէ, մշուշի, ջրերի, Հովիտներէ եւ ծաղիկներէ մասին: Սիւնին նաեւ գրել է երաժշտութիւն նշանաւոր Հայ բանաստեղծների գործերի հիման վրայ: Այս երգերի մի մասը կարելի է նկատել որպէս եւրոպական ոճի երգեր, ներծծուած գեղջուկական գոյներով, որոնք աւելի ճիշտ կը լինի դասել գերմանական ոճի ժողովրդական երգերի շարքին:

Սիւնին յաճախ է ճամփորդել Ռուսաստան, Օսմանեան Թուրքիա, Պարսկաստան, Հնդկաստան եւ ի վերջոյ՝ Միացեալ Նահանգներ: Այս ճամփորդութիւններէ ընթացքում նա ղեկավարել է եկեղեցական երգչախմբեր, ուսումնասիրել է ժողովրդական երաժշտութիւն, հիմնել է սիրողական երգիչներից կազմուած երգչախմբեր եւ Հայկական երաժշտութեան նուիրուած համերգներ է կազմակերպել: Նա կարողանում էր իր այցելած բոլոր վայրերում Հայ մշակութային կեանքում աշխուժութիւն բերել: Արուեստագէտի իր ինքնատիպ ներշնչումով եւ նուիրուածութեամբ պարզ մարդկանց ճաշակը կարողանում էր նրբացնել ժողովրդական արուեստների հանդէպ: Այսուհանդերձ, Սիւնին ամէն տեղ բացառիկ երաժշտական տաղանդներ էր փնտրում:

Գրիգոր Միրզայեան Սիւնին, բուն անունով Գրիգոր Միրզայեան, ծնուել է 1876 թուականի Սեպտեմբերի 10-ին, Պատմական Հայաստանի Գարդման գաւառի Գետաբեկ գիւղում, որը ժամանակին կայսերական Ռուսաստանի իւրիզավետով նահանգի տարածքում էր գտնուում (Գեանջա-Գանձակի նահանգի Սիւնի)՝ նախքան դաւուած Ռուսաստանի կողմից 1805 թուականին):

Երկուսից մինչեւ տասնհինգ տարեկան հասակում Գրիգորը ապրել է Շուշիում, որը ժամանակին Ղարաբաղի շրջանային կենտրոնն էր: Սիւնին սերում է երաժիշտների ականջական ընտանիքից: Իր պապի հայրը՝ աշուղ Թէյմուրը նոյն ինքը Յովհաննէս Միրզայեանի էր (1775): Իր պապը՝ աշուղ Դադայան էր: Սիւնիի հայրը՝ Յովհաննէս Վարանգեցին յայտնի էր որպէս ժողովրդային բանաստեղծ, երգիչ, ինչպէս նաեւ մանրանկարիչ: Գրիգոր Սիւնին ինքն էլ էր սերում նկարազարդել իր երգերի վերնագրերը:

23. Պապալ, Պապալ
Պապալ, պապալ էս տղայ,
Մին փուշ կապառ էս տղայ,
Դաստանի գիւլ էս տղայ,
Սարի սմբուլ էս տղայ,
Բաղի բիւբիւլ էս տղայ:

Դի-դի, դի-դի, դի-դի,
Բաղիս, բախչիս կանաչ ծիլ,
Արկաթ գեարդան, մէջքը ճիլ,
Պրէնտ-վրէնտ ու ձեռք մընտքը ժիլ,
Սաղի ձէն ու երբը գիլ:

Տրնգտրնգ, տրնգտրնգ տրնգոցն ա,
Մեղրաւ լիքը բթոցն ա,
Թող ոչխարին տըմակն ա,
Մըթէն տեղին ճրագն ա,
Մեր օջախին կըրակն ա:

23. Մնթքը: Մշակուած բառաձայն
երգչախմբի համար: Ղարաբաղի
մանկախօլ: Երգուած է մանուկ
երեան գրիլ մէջ խաղացնելով: Այս
երգը Սիւնին նուիրել է իր մօրը:
Սաղ-ը արեւելեան, լացային
երաժշտական գործիք է: Դեմալ-ը
ոչխարի ճարպոտ պոչն է, որը շատ
արժէքաւոր էր նկատուած ապրիներ
առաջ:

23. Papal, Papal
Papal, papal, es tgha.
Min poony kapar es tgha.
Dastani gyool es tgha.
Sari smbyool es tgha.
Baghi byoolbyool es tgha.

Di - dil, di - dil, dil, di - dil,
Baghis, baghchis, kanach tshil.
Arka gyardan mejuk uan,
Byend yuen u dzepk myejuk zhih.
Sazi dzen oo yergu zil.

Dung dung dung dung dungotsn a,
Meghrav liku ktotsn a,
Tgh vochkharin dmaqn a,
Muten tegin chragn a,
Mer ojakhin kragn a.

23. Papal, Papal
Papal, papal, this boy
A bundle of fire, this boy
A fairy tale rose, this boy
A mountain hyacinth, this boy
A garden nightingale, this boy.

Di-dil, di-dil, di, di-dil,
Green the sprout of my garden,
(Strong) iron neck, muscular back,
Strong foot and hand, active mind,
The sound and song of his saz, loud.

He's the strumming of the saz,
He's a milk jug full of honey.
And a fatty tail of sheep,
He's a light in a dark place,
He's the light in our hearth.

23. Note: Children's play song of
Karabagh. Arranged for four-part chorus.
Sung while bouncing child on knee. "A
present to my mother" is Suni's dedica-
tion. Saz is an eastern stringed
instrument like a mandolin. Dumak is
the fatty tail of the sheep, considered very
valuable.

24. Դիլ Լիւ, Լիւ
Քեռիս եկաւ մեր բակը, դիլ լիւ, լիւ...
Լիքը կուժը շալակը, դիլ լիւ, լիւ...
Լիւսի թոկը կտրուց, դիլ, լիւ, լիւ...
Եւ կուժս բնկաւ կտրուց, դիլ, լիւ,
լիւ...

24. Մնթքը: Մշակուած բառաձայն
երգչախմբի համար: Մանկական:

24. Dil, Lyoo, Lyoo
Kerin yekav mer baku, dil, lyoo, lyoo...
Liku koozh shalaku, dil, lyoo, lyoo...
Osti toku ktrets, dil, lyoo, lyoo...
Yev koozhm unkar ktrets, dil, lyoo, lyoo...

24. Dil, Lyoo, Lyoo
Uncle came to our backyard, dil, lyoo, lyoo...
A full jug on his back, dil, lyoo, lyoo...
His shoulder strap broke, dil, lyoo, lyoo...
And the jug fell and broke, dil, lyoo, lyoo...

24. Note: Children's song. Arranged for four-
part chorus.

Բոյր ու գեփիւռ ես կ'ուզէի,
 Եւ արշալոյս սուկեմա,
 Որ նրանցից երգ չհուսէի
 Եւ երգէի քեզ Համար:
 Բայց իմ սիրը լըցուած է դեռ
 Թոյն, հազաչանք եւ գիշեր.
 Ախ, ոչ, ոչ, ոչ քեզ Համար
 Այժմիսի քեզ երգելու չեմ եւ երբէ՛ք:

Booyr oo zepyoor yes koozei
 Yev arshaloys voskevar,
 Vor nranstis yerg hyossei,
 Yev yergel kez hamar.
 Bays im sirtu lvsats e der
 Tooyñ, haqachank yev gisher.
 Akh, voh, voh, voh kez hamar
 Aydjipsi yerg yergeloo chem yes yebek!

Fragrance and zephyr I wanted
 And a dawn of brilliant gold.
 From them a song I'd weave,
 A song I'd sing for you.
 But my heart's filled still with
 Poison, sighs and darkness.
 Oh no, no, no not for you
 That kind of song I will sing never!

21. Note: Poem by one of the great poets of the Armenian language. Gourgen (George) Siny, son of the composer, wrote out, from his memory of his father's playing, the piano accompaniment and vocal part to this piece.

22. Աշուհն է Պատել
 Աշուհն է պատել, քարացել կանգնել,
 Թաւիշը լեռան սեւով պարուրել.
 Ռ՞ւր ես ա՛խ արեւ, ո՞՞ւր ես ա՛խ
 անձրեւ:
 Իմ գարուն կեանքն էլ մշուչ է առել,
 Ժեռ սալի նըման կրծկուել, ծանրացել:
 Ռ՞ւր էք անուրջներ,
 Ռ՞ւր էք արցունքներ:

22. Mshooshn E Patel
 Mshooshn e patel, karatsel kangnel.
 Tavishu lejan sevor parorel.
 Oor es, akh, arev? Oor es, akh, andzrev?
 Im garoon kyankn el mshoosh e arjel.
 Zhef salı nman kışkvel, çınaratsel.

22. The Fog Has Encompassed All
 The fog has encompassed all, become petrified, settled in.
 The velvet of the mountains with black has been wrapped.
 Where are you, akh, sun? Where are you, akh, rain?
 My spring life also has taken in the fog.
 Like a flattened cliff, has contracted, become heavy.

Where are you, reveries?
 Where are you, tears?

Oor ek anoojner?
 Oor ek artsoonker?

c. 1930s

22. Note: Suni was from Karabagh (Charabagh), and often wrote of its mountains, sounds of its rivers, and here its solid, unmoving fog. Travelers cannot enter Karabagh when this dense fog settles in. This piece shows Suni's frequent use of nature as metaphor for conditions of the human soul.

Ըստ երեւոյթին Մերգարեկեանները սերում էին Սիւնեաց թագաւորութեան իշխանական տոհմերու, ուստի այս նկատի առնելով Գրիգորը իր անունին աւելացրեց նաեւ Սիւնի մականունը:

1883-ին Սիւնին յաճախել է Եւզիպի թեմական դպրոցը, ունյ տարին, որ Հայրը ձիւց ընկել է ու մահացել: 1885-ին ուստական ցարը, վախենալով ոչ ուստական ժողովուրդներէ կարգախօսական շարժումներէ, փակել տուց թեմական դպրոցները՝ դրծելով 1836 թուականի կայսերական հրամանագրերը որի համաձայն Հայերէն իրաւունք էր տրուում սեփական դպրոցներ ունենալ: Հակառակ որ դպրոցները վերաբացուեցին մէկ տարի յետոյ, կառավարութեան այս քայլը խթան հանգրիւտացաւ Հայ յեղափոխական առաջին խմբերի ստեղծման համար, որոնց հետագայում միացաւ Սիւնին:

Եւզիպիում Սիւնին Հայր Գարեգին Յովհաննէսեանից սովորեց Հայկական նոթագրութիւն՝ խաղաղութիւն: Գ. Յովհաննէսեանը իր կարգին աչակերտած էր Նիկողայոս Թաշեանին՝ աչակերտի աչակերտը Պապա Համբարձում Լիմոնջեանի (1768-1839), որը ստեղծել էր 19-րդ դարի խաղաղութիւնը (1813-15): Եւրոպական նոթագրութիւնը տակաւին ընդունուած չէր եւ երաժշտութիւնը բանաւոր ձեւով աւանդուում էր սերնդից սերունդ: Անշուշտ միջին դարերում Հայերս ունեցող ենք Հոգեւոր երգերի խաղերի համակարգ, որոնց վերծանելը հետագայում դարձաւ անհնարին, քանի որ մոռացութեան էր մասնուել խաղերը կարելաւ բանալին: Ուստի 1813-15 թուականին յորինուած խաղերը միակ մասշտիբ մշտոցներն էին ժողովրդական երաժշտութիւնը նոթագրելու համար:

Մինչ այդ արդէն Սիւնիի երաժշտական կարողութիւնները յայտնի էին շատերին: 1891-ին Սիւնին զնում է էջմիածին՝ ուսանելու Գեորգեան ձեմարանում: Էջմիածինը Հայաստանեայց Առաքելական կեղեցու կենտրոնն է եւ գտնուում է Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւանի մօտ: ձեմարանում Սիւնին աչակերտում է Հայ երաժշտութեան մեծերին, ինչպէս՝ ուսուցիչներ Քրիստափոր Կարա Մուրզային, Սահակ Ամատունիին եւ Սողոմոն Սողոմոնեանին, այսինքն՝ Կոմիտաս Վարդապետին: Ամառները Սիւնին անց էր կացնում Թիֆլիսում, ուր երաժշտութեան մասնաւոր դասեր էր առնում Մակար Եկմախանի: Եկմախանը Հեղինակն է Հայկական քառաձայն պատարագին, տպագրուած 1896-ին:

Կարա Մուրզայից Սիւնին սովորեց սիրելի գեղջկական երգը: Կարա Մուրզան էր որ առաջին անգամ Սիւնիին ծանօթացրեց եւրոպական երաժշտագիտութեանը եւ բազմաձայնութեան դադափարներին: Տարիներ առաջ կեղեցական արարողութիւնները լինում էին միաձայն երգեցողութեամբ: («Մէկ Աստուած, մէկ ձայն»): Այս էր պատճառը որ Կարա Մուրզային ասել էին թէ՛.«Էջմիածնի պատերը քո գաղափարները համար շատ նեղ են»։ Այս շըջանին էլ Կարա Մուրզային հետագրին ձեմարանից, բան որ աչակերտներէ եւ զեկավարութեան մէջ եղած վիճաբանութեան ժամանակ Կարա Մուրզան աչակերտներին էր պաշտպանել: Երտասարգ Սիւնին արդէն սկանառես էր լինում բազմաթիւ վիճարկիլի դէպքերի:

Աշխատելով Կոմիտաս Վարդապետի հետ, Սիւնին պաշտանապէս սկսեց Հաւաքել եւ գրի առնել ժողովրդական եւ Հոգեւոր ոճի մեղեդիներ: Բանահաւաքի իր կոչումը Սիւնին պահեց գալիք տասնամեակներէ ընթացքում եւս: Կոմիտասը եւ Սիւնին եղել են մօտիկ բարեկամներ եւ աշխատակիցներ: Նրանք երկուսն էլ կըրտտ սերահարներ էին իրենց գործին, նպատակին, որ էր պահպանել ժողովրդական երգը, կազմակերպել երկուեւ երգչախմբեր եւ համերգային ներկայացումներ հրամայել հանրութեանը:

1895 թուականին Սիւնին աւարտեց Գեորգեան ձեմարանը, վերադարձաւ Եւզիպ, ստեղծեց երգչախումբ եւ Հայկական ժողովրդական երգերի առաջին համերգը ներկայացրեց հանրութեանը, իր իսկ երաժշտական դաշնաւորումներով: Այս առաջին համերգի 40 ամեակը նշուեց տարիներ յետոյ համայն Հայութեան կողմից:

Իր ուսումը շարունակելու նպատակով 1895-ի աշնանը Սիւնին տեղափոխուում է Ս. Պետերբուրգ, ուր եւ մնում է գրեթէ տասը տարի: Պետրոգրադում Սիւնին երեք տարիներ շարունակ հետեւում է երաժշտական

յօրինումի եւ տեսութեան մասնաւոր դասերի: Այս դասերը նրան պատրաստում են, որ 1898-ին նա կրթաթղթակով ընդունուի Ս. Պետերբուրգի երաժշտանոցը: Այստեղ նա աշակերտում է Ռիմսկի Կորաակովին, Ալեքսանդր Գլազունովին եւ Անատոլի Լիադովին: Միւսին աւարտում է երաժշտանոցը 1904-ին: Երաժշտանոցում ուսանելու տարիներին Միւսին սովորում է երաժշտական գործիքաւորման արուեստը, յաղթահարում է մասնագիտանում է դաշնամուրային արուեստի մէջ, գրում է փոքրիկ երաժշտական գործեր: Նա մտախի բարեկամութիւն է հաստատում Ռ. Կորաակովի հետ: Վերջինս Միւսինից խորհուրդ էր հարցնում իր արեւելեան մեղեդիները գործիքաւորելու համար: Այս տարիներին Ռ. Կորաակովը եւ իր գործակիցները խորապէս հետաքրքրուած էին ժողովրդական երաժշտութեանը: Այդ հանգամանքը ուսանողութեան տարիներին Միւսինի համար ազգային հպարտութեան եւ երաժշտական բարեկամութեան մի երջանիկ առիթ դարձաւ: Միւսին յօրինեց մի շարք ռոմանսներ, որոնք մեծ գնահատանքի արժանացան իր ուսուցչի կողմից: Գրեց նաեւ հայրենասիրական երգեր եւ երգախմբային գործեր, ինչպէս նաեւ մշակեց ժողովրդական երգեր: Իր երգերի առաջին ժողովածուն լոյս տեսաւ 1904-ին:

1899-ից սկսած Միւսին սկսում է զեկավարել Ս. Պետերբուրգի Հայկական եկեղեցու երգչախումբը՝ երգչներին սովորեցնելով Մակար Եկմալեանի պատարագը, ինչպէս նաեւ իր իսկ մշակած բազմաձայն պատարագը: Ռ. Կորաակովը շատ էր հաւանում մասնաւորապէս այս մշակումներից երկուսը եւ յաճախ եկեղեցի էր գնում ու «արցունքն աչքերին լուծ» էր»:

Այս օրերից գրեթէ ութուսու տարիներ յետոյ երաժշտութեան պրոֆեսոր Ռոբերտ Աթայանը Էջմիածնի գրադարանում յայտնաբերում է Միւսինի մէկ անյայտ գործը՝ կրօնական ոճով գրուած, որ կոչուում էր «Միշտաբարձ Օր Հնամբատան», որի խօսքերը պատկանում են 12-րդ դարի բանաստեղծ աստուածաբան Ներսէս Շնորհալիին: Այս ստեղծագործութեան մասին 1987 թուականին Աթայանը բացատրութիւններ է գրել «Էջմիածին» ամսագրում, որից տեղեկանում ենք թէ վերոյիշեալ գործը իրենից ներկայացնում է սղոմարդկանց համար գրուած, երեք մասանոց երգախմբային մի գործ, գունարած մենբրգ՝ տները համար, ինչպէս նաեւ երեք եւ երկու մասանոց մանկական երգախմբային կտորներ, որը եզրափակուած է եօթ մասանոց բազմաձայն երգախմբային կատարումով, որը շատ իւրայատուկ էր Միւսինի ազրած ժամանակաշրջանին: «Հայ դասական կոմպոզիտորական ժառանգութեան մէջ մի ինքնատիպ ներդրում է» – գրում է պրոֆեսոր Աթայանը, որը առաջիններից եղաւ Գրեգոր Միւսինի ստեղծագործութիւնների վերայայտնաբերման գործում:

1902 թուականին Միւսին շահել է առաջին մրցանակ լաւագոյն երաժշտական դրամայի համար: Այս գործը «Բար» ռուսերէն լեզուով էր, որի հեղինակն էր Իդարեան Գրիգորեանը: Այս դրաման ներկայացուեց Ս. Պետերբուրգի Թատերական Արուեստ Ընկերութեան կողմից, բայց հետագայում այս ներկայացումը արեւելեց:

Ս. Պետերբուրգի Հայ ուսանողութիւնը, նրանց հետ նաեւ Գրեգոր Միւսինի, ապրում էր աշխոյժ կեանքով: Միւսինի կարողանում է կազմակերպել եւ զեկավարել Հայկական երգչախումբ, ինչպէս նաեւ ժողովրդական գործիքների խումբ, ներկայացնում է համերգներ եւ տարբեր ուսանողական միջոցառումներ: Այս օրերին էլ նա ծանօթանում է թիֆլիսահայ ուսողութեան ուսանողուհի Նուարդ Մունեանցի հետ: Շուտով նրանք ամուսնանում են եւ ութ գաւախներից առաջին երեքը ծնունդ են Ս. Պետերբուրգում: Այս շրջանում Ռուսաստանն ապրում էր քաղաքական եւ ընկերային փոշուրի օրեր: Ժողովրդավարական, ազատական եւ ընկերային գաղափարները սկսել էին տեղ գտնել ուսական կենտրոնից ներս: Միւսին ներկայ էր 1905 թուականի Յունուարի 9-ին Ս. Պետերբուրգում տեղի ունեցած ժողովրդական ցոյցին, որը յայտնի է «Արեւնոտ Կիրակի» անունով, քանի որ ցարի հրամանով բազմաթիւ ցուցարարներ սպանուեցին: Այս

էջ, ձիււոր Հովեր ո՞ւր էք:
 Հէ՛յ, թեւաւոր ծովեր ո՞ւր էք:
 Ի՞նչք հովեր մեր սարերի,
 Ինձ այս ցաւից պոկէք տարէք:
 Էլի այրուած սիրտս սրտիս,
 Քնքոշ վարդեր թաւամնացան,
 Թէ սիրտ ունէք, լեզու առէք,
 Շուտ որսկանիտ որսը տուէք,
 Ահո՞ւ...
 20. Մնիք... «Արեգնազան»
 օպերայից: Որտեղ Արեգնազան է
 երգում այս երգը՝ սարի կատարին
 կանգնած: Նա թագաւորի դուստր
 է, միակ դուստր, որին թագաւորը
 որպէս տղայ է մեծացրել: Արեգնա-
 զանը հագնում է տղայի հագուստ եւ
 որս է անում տղամարդու պէս:
 Օպերայի ընթացքում նա իր Տօրը
 փրկում է մահից: Արջը գրեթէ
 յօշոտել էր նրան: Թագաւոր Տօրը
 կենաքը փրկելու համար Արեգնա-
 զանը գնում է կախարհանքով
 քարացած քաղաքը: Այս քաղաքում
 էր գտնուած անմահական շուրը, որ
 Արեգնազանը պիտի տանէր՝ Տօրը
 մահաց պատուով համար:
 Յօրինուած է նաեւ նուագախմբի
 համար:

Hey, dziavor hover oor ek?
 Hey, tevaov tsover oor ek?
 Ichek hover mer sari,
 Indz es tsavit pokok jarek,
 Eli ayrvat sroj srjts,
 Krikosh varder tajametsan,
 Te sirj oonek, lezoo arek,
 Shoot vorskans vorsa tvek,
 Aho.

Fast soldier winds, where are you?
 Oh winged seas where are you?
 Come down, winds of our mountains,
 Take me from this pain,
 Again burned my heart in love,
 Kind roses died,
 If you have heart, speak up,
 Fast to the hunter give his prey,
 Aho.

21. Ինձ Մի Խնդրիր
 Խօսք Յովհաննէս Թումանյանից
 (1869-1923)
 Ինձ մի խնդրիր եւ չեմ երգեր,
 Շատ է տըխուր իմ երգը
 Նորս ձայնը կը խորտակի
 Փափուկ սըրտիդ բերկիւնքը:
 Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ քեզ համար
 Այդպիսի երգ երգելու չեմ եւ երբէք:

21. Indz Mi Khndrir
 Indz mi khndrir, yes chem yergir,
 Shaq e tkhoor im yergu,
 Nora dzaynu ku khorjaki
 Papook srtid berkranku,
 Voch, voch, voch kez hamar
 Aydjisi yerg yergeloo chem yes yerbek.
 Yes yergetsi sari vra,
 Yev choratsan khof oo vard,
 Anapat e hima ayntegh,
 Chor amanyi anapat,
 Har achankits ayrvat srtoom,
 El tsaghik che dalaroom,
 Zor adanyi andayatsan,
 Zanozantsyep yergu uod serratoo
 El tsaghik che dalaroom,
 El tsaghik che dalaroom.

21. Beseech Me Not
 Words from Hovhannes Toumanian (1869-1923)
 Beseech me not, I will not sing,
 My song is much too sad,
 Its sound will sink
 Your soft heart's joy,
 No, no, no, for you
 Such a song I'll never sing.
 I sang upon the mountain high,
 The grass and roses withered,
 A desert now lies there
 Dry, barren, desart,
 In a heart burned by sighs,
 flowers no longer bloom
 In a mountain burned by sighs,
 Flowers no longer bloom.

19. Սարերի Հովին Մեռնիմ
Սարերի Հովին մեռնիմ,
Իմ եսրի բային մեռնիմ,
Էս օր սխառն օր չեմ տեսել,
Տեսողի աչքին մեռնիմ:

Ա՛խ էնիմ, արուն կու գայ,
Սեւ սրբախ գարուն կու գայ
Ի՞նչ էնիմ եւ էն եսրը
Պըտտուկ տարուն կու գայ
Եսր, եսր, եսր եսր, նանայ,
Ա՛խ նանի, ջան նանի,
Վա՛յ նանի, նանի ջան:

Լուսնակ դու բարձրանց գրնա,
Լոյս տուր ու բարձրանց գրնա,
Հեռու տեղ մի եսր ունիմ
Բարեւ տուր, անցի գրնա:

Էս գիշեր լուսնակ գիշեր,
Սեւ ունքեօր կարմիր թըշեր,
Իմ սիրամ եսրն ինձ տուէք,
Ձեզ լսէր ու բարի գիշեր:

19. Մնթր: «Արեգնազան» օպերայից:
Մշակում նաև քառաձայն երգչախմբի
Համար: Յօրինում է նաև
նուագախմբի Համար:

20. Ով Դուք Սարեր
Խօսք Ղասարու Աղայնանի (1840–1911)
Ո՛վ դուք սարեր, ո՛վ դուք ձորեր
Ջան Հանցեք, ճամբայ բացեք,
Ջահել ջրեան սար ձոր ընկած,
Ինձ որսնանիս շուտ որս ցուցեք:

Ո՛ր են ժախել Հաւք ու Ջնրան,
Էս սարերի գարդն աննրման:
Թէ սիրտ ունէք էլ մի լուէք,
Շուտ որսկանիս որսը տուէք:
ԱՆՈ՛ւ...

19. Sareri Hovin Mernim

Sareri hovin mernim,
Im yari boyin mernim,
Es or okhtn or chem tesel,
Tsnoghli achkin mernim.

Akh enim, aroon koo ga
Sev srtis garoon koo ga
Inch enim yes en yaru,
Pıtıyıtı, țaroon koo ga?
Yar, yar, yar, yar nanaı.
Akh, nani, jan, nani.
Vay, nani, nani jan.

Loosnak, doo bardzrantis gna,
Loosy toor oo bardzrantis gna,
Heroo tegh mi yar oonim,
Barev toor, antsi gna.

Es gisher, loosnak gisher
Sev onker, țamir tusher
Im siraț yarn indz țvek
Dzez kher oo bari gisher.

20. Ov Dook Sarer
Ov dook sarer, ov dook dzorer,
Dzayn hanetsek, çhamba batek,
Jahel, jivan sar dzor unkațs
Indz vorșkanis shoot vors isootsek.

Oor en pakhe? Havk oo jeyran,
Es sareri zardn anmnan.
Te sirt onek, el mi țvek,
Shoot vorskanis vorsu țvek.
Ahoov.

19. For the Mountain Breeze, I'd Die

For the mountain breeze, I'd die,
For my sweetheart's stature, I'd die,
For seven days now I love I've not seen,
I'd die for the eyes that have seen my love.

If I make a sigh, blood gushes,
To my black heart, spring comes
What should I do with that sweetheart
Who roams around and comes only once a year?
Sweetheart, nanaı.
Akh, nani, dear one,
Oh, nani, nani dear.

Moon, go high above,
Give light and go high above,
Far away I have a sweetheart,
Say hello, and go away.

This night, moonlit night
Black eyebrows, red cheeks
My dear sweetheart give to me
And to all an untroubled night.

19. Note: From *Arsuzazan* opera. Arranged also for
four-part chorus. Orchestrated.

20. Oh Ye Mountains

Words by Ghazaros Aghayan (1840–1911)
Oh ye mountains, oh ye valleys,
Raise your voice, open the way.
I, a young man, am wandering
Around the mountains and valleys
Show me, the hunter, quickly the prey.

To where have they fled? Fowl and gazelle
The unequaled ornaments of these mountains.
If you have a heart, don't be silent anymore,
Fast to the hunter give his prey.
Ahoov.

գէպքից յետոյ էր որ Ռ. Կորսակովին Հեռացրին երաժշտանոցի մէջ ունեցած իր պաշտօնից, որովհետև
ուսանողների իրաւունքներն էր պաշտպանել: Դրանից յետոյ արգելուեցին նաև իր Համերգները, ոչ միայն
մայրաքաղաքում, այլև շրջաններում:

1904-ին Ռուսաստանի Արքայական Ժրաժշտական Միութեան ինդերնիքով Սիւնին պիտի գնար Կովկաս,
ինչպէս նաև Ռուսաստան, Տաբատաբու ժողովրդական երգեր եւ կազմակերպելու Համերգներ: Իր առաջին
Համերգը տեղի ունեցաւ Շուշուում, Հուսանաբար 1905 թուականի ամռանը: Այս Համերգից անմիջապէս
յետոյ կառավարութիւնը արգելեց ե՛ւ Սիւնիի Համերգները ե՛ւ իր ներկայութիւնը Հասարակութեան մէջ:
1905-ին Սիւնին ընդունում է Հրաւէրը՝ երաժշտութիւն դասաւանդելու Անդրկովկասի ամենամեծ քաղաք
Թիֆլիսի Ներսիսեան Դպրոցում, որտեղ նա փոխարինեց նորոգ Հանգուցեալ Եկմայեանին: Սիւնին Հրաշալի
ուսուցիչ էր ինչպէս նաև ղեկավար եկեղեցու երգչախմբին:

1903 թուականին Ցարական կառավարութիւնը Անդրկովկասում բռնազրաւեց Հայկական եկեղեցու
կալուածները: Այս գէպքը պատճառ դարձաւ, որ յեղափոխական կազմակերպութիւնները դիմադրութիւն
ցոյց տան կառավարութեանը: Սիւնին նոյնպէս միացաւ այս պայքարին եւ 1908-ին՝ բռնութիւնների
ուժեղացման ընթացքում Սիւնին ստիպուած ընտանիքով փախչում է Թրքահայաստան, ուր այդ ժամանակ
Երեսթուրքերի Հաստատած կառավարութիւնը աւելի մեղմ ու սահմանադրական իշխանութիւն էր: Սիւնին
անգամ էր Դաշնակցութեան, որը այդ օրերի տարածուած յեղափոխական կուսակցութիւնն էր եւ որը
Հակամարտ դիրք էր բռնել ե՛ւ Ռուսական, ե՛ւ օսմանեան կայսրութիւնների Հանդէպ: Այս օրերին Սիւնին
Հանդէս էր գալիս ե՛ւ որպէս քաղաքական գործիչ, ե՛ւ որպէս երաժիշտ: Նա գրում էր Հայրենասիրական,
քաղաքական ընդլիբ երգեր, ներառեալ առնուազն քսան քայլերգեր, որոնցից շատերը յայտնի են որպէս
դաշնակցական երաժշտութիւն եւ որոնցից շատերը մնացին անստորագիր: Սիւնին Համար երաժշտութիւնը
միայն արուեստ էր, այլ նաև բռնութեան դէմ յեղափոխական պայքարի կենտրոնակ մի մասը: Երբ էր
քաղաքական Հայեացքները այլևս ի պատուի էջին, արգելուեց նաև իր երաժշտութիւնը: Այս պատճառով
էլ մի ամբողջ սերնդի Համար մոռացուեցան մասնուեց Սիւնիին երաժշտութիւնը:

Թրքահայաստանում ապրած տարիներին նոյնպէս Սիւնին կազմակերպեց եւ ղեկավարեց երգչախմբեր
Տրապիզոնում, Սամսոնում, Կիրասոնում եւ այլուր: Այս տարիներին էր որ նա մասնակի ուշադրութեամբ
Հուսաբեց ժողովրդական երգեր, աւանդակէպեր, ուսումնասիրեց Հայ երաժշտութեան յատուկ տարրեր եւ
վերայատուկ ընդլիբ: 1910-ին Սիւնին տեղափոխուեց Կարին-Էջրուում, ամենամեծ քաղաքը Անատոլիայ
Թերակղզու արևելեան մասում, եւ այնտեղ Սանասարեան Դպրոցում դասաւանդեց մինչև 1914 թուականը:
Այստեղ նա յորինեց Էրզրուումի քայլերգը, որի Համար քաղաքի պաշտօնեաները շատ Տպարտ էին: Առաջին
Աշխարհամարտի տարիներին Ռուսաստանը եւ Թուրքիան թշնամինք էին: Լինելով ուսուսանող քաղաքացի,
Սիւնիի կեսըզք վտանգի մէջ էր Կարինում: Եւ գիշերով մի պաշտօնայտ արթնացնում է Սիւնիի ընտանիքին
ու զգուշացնում: Սիւնին ընտանիքով անցնում է սահմանը դէպի Հայաստան: Պաշտօնայի մարդկային
քայլը Սիւնին կապում էր իր յորինած Էրզրուումի քայլերգի հետ, որի Համար ինչպէս նուեց, շատ Հպարտ էին
պաշտօնեաները: Սիւնին ընտանիքով Հասնում է Թիֆլիս ուր եւ Հաստատուում է մինչև 1922 թուականը:
Պատերազմի տարիներին Սիւնին ղեկավարում է Թիֆլիսի սինֆոնիկ նուագախումբը, կազմում է Հայկական
օպերային ընկերութիւն, յօրնում է «Արեւնազան» (1906, տեքստ Ղազարոս ԱղայանիԾ եւ «Արուսազգ
Բ.» օպերաները, «Ասլի-Քեարամ» («Ասլի-Քերամ») (իպրետօ Գիբրար ՍիւնիիԾ եւ «Մոցիլուլ»
օպերանները, գրում է երաժշտութիւն Լեւոն Շանթի «Հին Աստուածներ» թատերգութեան ներկայացման
Համար, ինչպէս նաև նուագախմբային գործեր, ներառեալ մի սինֆոնիա տօ-մինորի Համար, «Վանա
Էսքիբներ» եւ «Արեւելքում» գործերը: Սիւնին այս տարիներին գրեց նաև Հոգեւոր երաժշտութիւն,

նուագամբային մշակումներ կատարեց տարբեր երաժիշտների գործերի համար, ներառեալ Գ.Օ. Կորգանովի զայնամուտային գործերից «Բայաթի»-ի համար, որը կովկասեան թեմաներով գրուած մի ֆանթազիա էր, եւ Վ. Վալենտինովի «Հարէմի Գաղտնիքները» օպերետան: Միւսին գրել է նաեւ Հայկական երաժշտութեան պատմութիւն եւ պարական երաժշտութեան տեսութիւն, բանաստեղծութիւններ, և ակնարկներ («Ի՞նչ է Արուեստը»): Թիֆլիսում նա հիմնեց Հայկական երաժշտութեան Տեսաբանների Միութիւն, որին անդամ էին իր ժամանակի երաժիշտները, որոնցից արժանի է նշել Սպիրիդոն եւ Ռոմանոս Մելիքեանների, Անուշաւան Տէր Ղևնդեանի, Քրիստափոր Քուչնարեանի անունները, ինչպէս նաեւ ազգագրագէտ Գարեգին Լեւոնեանի եւ բանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեանի անունները: Թումանեանի եւ Միւսին մօտիկ բարեկամներ էին եւ հարեաններ:

Ռուսական յեղափոխութիւնը եւ քաղաքացիական պատերազմը նշանակալից էին այս շրջանում, որի ընթացքում Միւսին ծամբորդեց Թեհրան (1919-1920), Հնդկաստան, Եգիպտոս եւ Կոստանդնուպոլիս: 1919 թուականի Հոկտեմբերին, Հայաստանի առաջին անկախ Հանրապետութեան (1918-1920) կառավարութիւնը հրաւիրեց Գրիգոր Միրզայեանին (Միւսինին) հիմնադիրը լինելու ազգային երաժշտանոցի: Այդ ժամանակ երկաթուղիները փակուած էին ռազմական գործողութիւնների պատճառով, ուստի Միւսին Հնարաւորութիւն չունէր երեւան հասնելու: 1921 թուականին Համայնավարները դրակեցին Թիֆլիսը, իսկ 1922 թուականին Միւսին քաղաքական թշնամի էր համարուում: Ուստի, իր մեծ ընտանիքով, Միւսին ստիպուած եղաւ փախչել Իստամբուլից (որը այն ժամանակ դեռեւս կոչուում էր Կոստանդնուպոլիս): Նա ստիպուած էր թողնել մի անդուկ լեցուն երաժշտական գործեր Յ. Թումանեանի ընտանիքի մօտ: Միւսին երաժշտութիւն է գրել նաեւ Յ. Թումանեանի բանաստեղծութիւնների համար: Միւսին նպաստակ ունէր վերադառնալու, բայց երբեք չկարողացաւ, իսկ այդ սնուկը մինչեւ այսօր էլ դեռ մնում է անյայտ:

Միւսին Իսթամբուլում ապրեց գրեթէ երկու տարի: Այնտեղ եւս կազմակերպեց Հայկական Մշակութային երաժշտական Միութիւն՝ հաւաքելով իր տանը երաժիշտներ եւ գրողներ, որոնց թւում Վահան Թէքէեանը: Իսթամբուլում նա դասաւանդեց հինգ Հայկական դպրոցների մէջ, ինչպիսիք են Եսայեան, Պէրպլեհեան, Հինդլեան, Բեզազեան, Գարազեօղեան դպրոցները: Այս դպրոցների աշակերտների մեծ մասը 1915 թուին թուրք կառավարութեան կազմակերպած Հայոց ցեղասպանութիւնից ազատուած որբեր էին:

Միւսին ուզում էր վերադառնալ Հայաստան, բայց այս ցանկութիւնը երբեք չիրականացաւ: Ինչպէս ինքն է գրում, «իրայ է հասնում թեմայական խուճապը»: Լինելով Հայ՝ վտանգներով լի Թուրքիայում, 1923-ին Միւսին նորից ստիպուած եղաւ փախչելու: Այս անգամ նա իր ընտանիքը փոխադրեց ամերիկեան ապահով ամիբը: Ամերիկայում, Հայկական եկեղեցին հրաւիրեց որ Միւսին երգչախմբեր կազմակերպի: Կարճ ժամանակ Նիւ Եորք մնալուց յետոյ տեղափոխուեց Ռոստոն եւ սկսեց իր գործը Ռոստոն քաղաքի եւ շրջակայքի հինգ եկեղեցիներում: 1925-ին նա տեղափոխուեց Ֆիլադելֆիա, որը եւ դարձաւ իր վերջին հանգրուանը: Միւսին դեկավարեց եկեղեցական երգչախմբեր, հիմնեց ժողովրդական երգչախմբեր, հանդէս եկաւ համերգներով՝ սկզբից եւեթ համբաւ շահելով: 1925-ին եւ 1935-ին Ռոստոն Մինֆոնիի սրահում Միւսին դեկավարեց Հայկական երգչախումբը եւ յաղթեց առաջին մրցանակը ազգամիջեան ժողովրդական երգի մրցոյթին՝ որպէս օրինակը լաւագոյն ժողովրդային երաժշտութեան: Իսկ 1933-ին շահեց երկրորդ մրցանակ Չիկագոյի Ցուցահանդէս - Տնտեսաճատին: Միւսին հիմնեց ու դեկավարեց քաղաքի «Միւսին երգչախմբեր» Միացեալ Նահանգներում, ներառեալ Նիւ Եորք, Ռոստոն, Ուստը, Փրովիդենս, Ֆիլադելֆիա, Դեթրոյթ եւ Չիկագո:

Միւսին նամակագրական կապի մէջ էր Հայաստանի, Վրաստանի, Ռուսաստանի եւ Թուրքիայի մէջ ապրող իր գործակիցների հետ: Նա տեղեկութիւններ ունէր Խորհրդային Հայաստանի կեանքի մասին, ինչպէս նաեւ այն մասին որ մշակոյթն ու արուեստը քաջալերուում էին նոր կառավարութեան կողմից:

Եարալի եար ջան,
Հէ՛յ եար, իմ ջէյրան,
Դուրս ել, անման,
Ել, փեթիբի Հէյրան:

Ելեր Եմ գաջել
Սիփան սարն ի վեր,
Լուսնակը վառել,
Աստղերը համրել,
Լուսաստղը բանել,
Այգուն դէմ երել,
Հէ՛յ մէկն ալ եարիս
Նըման չեմ տեսել:

Եարալի եար ջան,
Հէ՛յ եար, իմ ջէյրան,
Դուրս ել, անման,
Շող լուսիբի Հէյրան:

Եարալի եար ջան,
Հէ՛յ եար, Հէ՛յ ջէյրան,
Դուրս ել, իմ գիւման,
Գո ... Հէյրան:

Yarali yar jan,
He y yar, im jeyran.
Doors yel, anman,
Yel, pelkid heyran.

Yeler em gajsel
Sipan sam i ver.
Loosnaku vajel,
Astgheru hamrel,
Loosasghu banel,
Aygoom dem yel:
Hech megn al yarıs
Nman chem tşesel.

Yarali yar jan,
He y yar, im jeyran.
Doors yel, anman.
Shoug hloed heyran.

Yarali yar jan,
He y yar, he y jeyran,
Doors yel, im gyooman,
Ko ... heyran.

Wounded love,
Hey love, my gazelle.
Come out, you beyond compare,
I'm a sacrifice to your radiance.

I have gotten up and gone
To Mount Sipan's heights,
To set alight the moon,
To count all the stars,
To illumine the morning star,
To greet the dawn,
Not one have I seen
To match my sweetheart.

Wounded love,
Hey love, my gazelle,
Come out, my peerless one,
I sacrifice myself to your beaming light.
Wounded love,
Hey love, hey gazelle,
Come out, my hope,
Your... sacrifice.

1922 Grikor Mirzaian Suni with mother Anna
1922 Գրիգոր Միրզայեան Սիւսի իր մօր Աննայի հետ

c. 1930s

17. Սարերը Ման Եմ Եկել
Սարերը ման եմ եկել, եար նայ նանի ջան,
Եար նա նա նայ, նա նայ նա նայ,
Նա նայ, նանի ջան:

Սիրած եարև վարդ եմ քաղել,
Եար նայ նանի ջան:

17. Մեթեր: Մշակուած բառաձայն
երգչախմբի համար:

18. Եարալի Եար Ջան

Ելեր եմ գացել
Մաղկոց ձորն ի վեր,
Պաղ ջուրն եմ խրմնել,
Ջով հովը շընչել,
Հաւքուց երգ լըսել,
Քափուր վարդ քաղել.
Ամէնքն ալ եարևա
Եղունգ չեն արժեի:

Եարալի եօար ջան,
Հէ՛յ եար, իմ ջէյրան,
Դուրս ել, անման,
Քո քելքին դուրբան:

Ելեր եմ գացել
Էգիք ման եկել,
Շամամ, թուզ պոկել
Միրան, դեղձ քաղել
Մայաա նուռ ձծիկ,
Ամէն բան փորձել,
Ոչ մէկն ինձ եարջ
Համ, հոտ չէ տուել:

Եարալի եար ջան,
Հէ՛յ եար, իմ ջէյրան,
Դուրս ել, անման,
Ել, տեսքիդ հէյրան:

Ելեր եմ գացել
Անդին քար փնտռել,
Գտել շատ դոհար՝
Եաղու՞թ ու լայուար,
Ջմրուխտ, ադամանդ,
Ալմաստ անհամար.
Ոչ մէկն ալ եարջ
Փելքին չի նմաներ:

17. Sareru Man Em Yekeł
Sareru man em yekeł, yar nay nani jan,
Yar na na nay, na nay, na nay,
Na nay, nani jan.

Sıratı yarıs vard em kaghel,
Yar nai nani jan.

18. Yaralı Yar Jan

Yeler em gatsel
Tsaghkoıs dzorn i ver,
Pagh joorn em khmel,
Zov hovı stinchel,
Havkoots yerg isel,
Kapoov vard kaghel:
Amenkn al yarıs
Yeghoong chen arzher.

Yaralı yar jan,
He y yar, im jeyran,
Doors yel, anman,
Ko kelkin ghoorban.

Yeler em gatsel
Egik man yekeł,
Shaman, toyz pokel,
Tsiran, deghdz kaghel,
Malas norı tsujel,
Amekn ban pordzel:
Voch mekn indz yaroz
Ham, hot che tıvel.

Yaralı yar jan,
He y yar, im jeyran,
Doors yel, anman,
Yel, teskid heyran.

Yeler em gatsel
Angin kar pıtırel,
Çıel shat gohar,
Yaghoot oı labar:
Zmrookhtı, adamandı,
Almast anhamar,
Voch mekn al yaroz
Pelkin chı nmaner.

17. In the Mountains I Have Wandered
In the mountains I have wandered, love nai nani dear,
For my beloved sweetheart a rose I've picked,
Love nai nani dear.

17. Note: Arranged for four-part chorus.

18. Wounded Love

I have gotten up and gone
Up to the Valley of Flowers,
I've drunk the cold water,
Breathed in the cool air,
I've heard the song of the fowl,
Plucked the fragrant crimson rose,
All these aren't worth even
The nail of my sweetheart.

Wounded love,
Hey love, my gazelle,
Come out, you without equal,
I die for your walk.

I have gotten up
And wandered the vineyards,
Most fragrant melon, figs I've had,
Appricots, peaches picked,
Suckled luscious pomegranates,
Every thing I've tried,
Not one to me gives
The taste and smell of my sweetheart.

Wounded love,
Hey love, my gazelle,
Come out, you unmatched,
I die for the sight of your beauty.

I have gotten up
To search out a priceless stone,
Found many jewels,
Sapphire and ruby,
Emeralds, diamonds,
Countless diamonds in the rough,
Not one approaches
The radiance of my sweetheart.

Միւսին նպատակ անկէր օգնել իորհրդային Հայաստանին, դրա համար էլ դարձաւ Համայնավար Կուսակցութեան անդամ: Երեւանից իր գործընկերները ազաւում էին որ նա վերադառնայ Հայաստան եւ դիկավարի Երեւանի երաժշտանոցը: Վերադառնալը անհնարին էր այն ժամանակ, քանի որ Հայաստանում ինսուլին դեղը չկար, իսկ Միւսին տառապում էր շաքարախտով: Նա կարողացաւ հեռուից, իր ուժերի սահմաններում օգնել՝ ուղարկելով երաժշտական գործիքներ, երաժշտութիւն, նամակներ, ինչպէս նաեւ 1934-ին Նիւ Եորքում հրատարակեց երգարան, «Նոր Կեանքի Երգեր»:

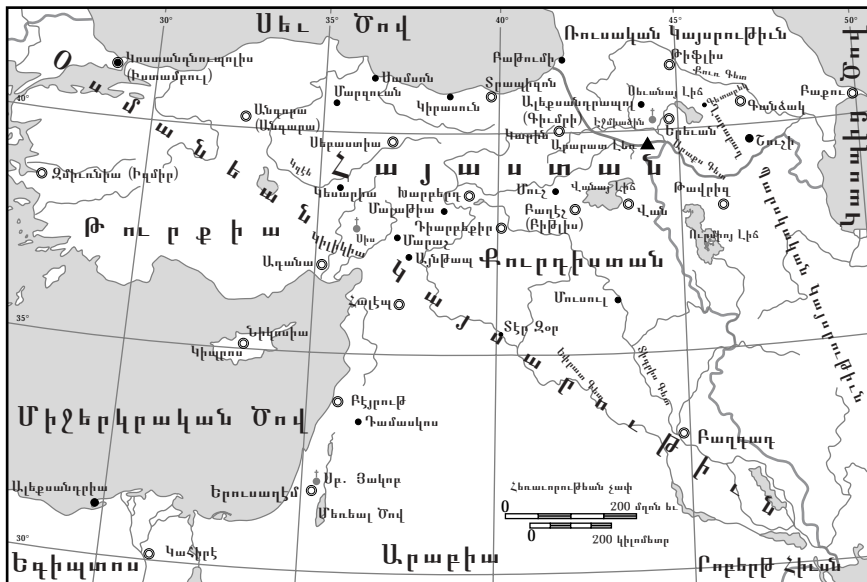
1935ին Ամերիկայում եւ Հայաստանում նշուեց Միւսինի 40-ամեայ գործունէութիւնը: Հայաստանում յղեկեանական համերգներ տեղի ունեցան, իսկ Ամերիկայում միջոցառումներ կազմ-ակերպեց Հայ Երաժշտութեան Միութիւնը: Այս առիթով Հայաստանում հրատարակուեց Միւսինի գործերին նուիրուած մի գրքոյկ:

Հայկական եկեղեցին, ինչպէս նաեւ իր նախկին դաշնակցական գործակիցները սկսել էին մերժել Միւսինին, իր համայնավար Հայեացքներէ համար: 1937-ին, քաղաքական բանտարկուածութիւններէ եւ աքսորի շրջանում Միւսինի հրապարակայնօրէն քննադատեց Ստալինին, որի քաղաքականութեան գոհ էին դարձել հազարաւոր խորհրդային քաղաքացիներ: Այս լուրը Հայաստան հասնելուն պէս խորհրդային իշխանութիւնները Միւսինի անձը մերժեցին, իսկ իր երաժշտութիւնը տասնեակ տարիներ արգելուեց: Հայկական երաժշտութեան զարգացման ընթացքում կարծես պայծառ փարոսը մարեց եւ յետոյ բոլորովին մոռացուեց:

Կեսնրի վերջին տարիներին մինչեւ իր մահը 1939 թուականի Դեկտեմբերի 18-ին Միւսինի առկեւ փակ էին որոշ դուռները: Նա միայն առաւարձութիւն էր անում ուսուական երգչախմբերի համար, որոնք դեռեւս յարաբերութիւն ունէին Միւսինի հետ: Այսուհանդերձ մինչեւ կեսնրի վերջը Միւսինի եռանդով լեցուն էր: 1940-ին իր գաւակները եւ իր աշակերտները, Ֆիլադելֆիայում բժշկուհի, Դոկտ. Լիւսի Գիւլէգոսանի հետ, հաւաքեցին եւ հրատարակեցին իր երգերի չորս հատորները, այն անուանելով «Հայ Երգ-Փունջ»: Իր երկու գաւակները շարունակեցին իրենց հօր գործը: Գուրգէն (Քարջ) Միւսին, որ խմբավար էր Ֆիլադելֆիայում եւ դուստրը՝ Սեդա Միւսին, որ պարուսոյց էր Նիւ Եորքում, եւ Գրիգոր Միւսինի աշակերտը՝ Յարութիւն Սամուէլեանը, որ խմբավարն էր Նիւ Եորքի Երգչախմբի:

Գրիգոր Միւսինի պատկանում է երաժիշտներին այն խմբի եւ զարգացրեց Հայկական երաժշտութիւնը: Միւսինի Հայ դասական երաժշտութեան ամենաշնամուտ, իրօք ամենաբեղմնաւոր եւ ջանասէր անդամներըց մէկն է: Նա մեծ վարպետ էր երգի, մեղեդիի գաշնաւորման եւ հակակէտի (Մեղեդիակերտ բազմաձայնութիւն): Նա տարուած էր բազմաձայնութեամբ, երբ սկզբնական շրջանում արգելուած էր: Գայով իր անձնական կեանքին եւ քաղաքական Հայեացքներին, Միւսին իրեն դասուորեց անկեղծօրէն ազատ եւ կատարեց շօշափելի ներգրուած Հայկական երաժշտութեան բնագաւառում եւ աշխարհում: Միւսինի գործերի մեծ մասը անտիպ են, երգերը ձայնագրուած չեն, իսկ ինչ որ հրատարակուել է, պառուած է: Մեծ աշխատանք կայ կատարելու: Միւսինի ձեռագրերի մի մասը գտնուում է Երեւանում, Ջարնցի Թանգարանում, իսկ մէկ մասն էլ Միւսին Մրադրի: Երաժշտութեան Պահպանում, Ան Արբորի արխիւում: Եւ ի հարկէ մի մասն էլ գտնուում է այն հէջիաթայի սնդուկի մէջ, որ մնաց թիֆլիսում:

ՔԱՐՏԷԶ

Հայաստանն ու Միջին Արևելքը 1878-1914

15. Նէննի Բալա (Նէյաննի Բալա)
Նէննի, բալա, նէննի, նէննի, նէննի:
Նէննի, ձագոօկ, նէննի, նէննի, օրօր:

Ալիւր մաղինք Հես ընենք,
Կրակ վառենք լուս ընենք,
Շան լակոտին դուս ընենք,
Բալա, նէննի, նէննի, օրօր:

Նէննի, բալա, նէննի, նէննի, նէննի,
Նէննի, ձագոօկ, նէննի, նէննի, օրօր:

16. Գացէք Ամպեր
Գացէք ամպեր շուտ գացէք
Նանայ, նանայ, նանայ զալլմ նանայ.
Իմ եարօջ խարար տարէք:

Բալա Կաման, Կաման, Կաման,
Դըլէ Կաման, Կաման, Կաման,
Շէգո Կաման, Կաման, Կաման:
Ախ սիրուն եար իմ եար, իմ եար,
Ախ դարդոտ եար իմ եար, իմ եար,
Ախ սրտիս արա դու մի ճար:

Ըսէք թէ աչք ջուր կարեր
Նանայ, նանայ, նանայ, զալլմ նանայ,
Քո ճամբին է ան ստար:

Կէս գիշերին դուրս ելայ,
Ամպն երկնից լոյս կը ցոլայ:

Սըրտիկ մալուլ մի մ'նա,
Եարս շատ շուտ տուն կու գայ:

16. Միջգր: «Նանայ» բառակազմի արտայայտությունն է: «Բալա» ն ողբի արտայայտությունն է: Նաև գրուած դուգերգի ճամար քառաձայն երգչախմբի Հես: Յօրինուած է նաև նուագախմբի ճամար:

15. Nenni Bala (Nyanni Bala)
Nenni, bala, nenni, nenni, nenni, nenni.
Nenni, dzagook, nenni, nenni, oror.

Alyoor maghenk hes unenk,
Krağ varenk loos unenk,
Shan lakotjin dus unenk,
Bala, nenni, nenni, oror.

Nenni, bala, nenni, nenni, nenni, nenni.
Nenni, dzagook, nenni, nenni, oror.

16. Gatsek Amper
Gatsek amper, shoot gatsek
Nanay, nanay, nanay, zalum nanay.
Im yaroj khabar tarek.

Bala yaman, yaman, yaman,
Dle yaman, yaman, yaman,
Shego yaman, yaman, yaman,
Akh siroon yar, im yar, im yar,
Akh dardot yar, im yar, im yar,
Akh surtjis ara doo mi çhar.

Usek te achk joor ktrer.
Nanay, nanay, nanay zalum nanay.
Ko çhambin e an saçer.

Kes gisherin doors yela,
Ampr yerknits looys gu tola.

Surtjik malool mi mna,
Yarus shağ shoot toon koo ga.

15. Go to Sleep, My Child
Go to sleep, my child, sleep, sleep, sleep.
Go to sleep, little one, while I rock you.

Flour we'll sift, dough we'll make,
The fire ignite, light we'll make,
The rascał dog we'll throw him outside,
My child, sleep, sleep, while I rock you.

Go to sleep, my child, sleep, sleep, sleep, sleep.
Sleep, little one, sleep, sleep, while I rock you.

16. Go Away, Clouds
Go away clouds, go quickly
Nanai, nanai, nanai woe nanai.
To my love, take a message.

My dear, alas, alas,
Dear heart, alas, alas,
My fair one, alas, alas,
Akh my pretty love, my love, my love,
Akh grieving love, my love, my love,
Find a cure for my heart.

Tell my love that my eyes have turned into water
Nanai, nanai, nanai woe nanai.
(Watching) your path, my eyes are frozen.

At midnight I went outside,
The cloud in the sky is shining with light.

My little heart, don't stay tormented,
My love very soon will come home.

16. Note: *Nanai* is an introspective expression. *Bala* is a bewailing word. Orchestrated. Also written for duet with four-part chorus.

14. Եթէ Մի Օր

Խօսք Յովհաննէս Թումանեանից (1869-1923)

Եթէ մի օր ազնիւ ընկեր,
Գաս այցելու իմ շիրմին,
Ու նորաբոյր վառ ծաղիկներ
Տեսնես փրոռած չորս կողմին,

Դու չըկարծես թէ Հասարակ
Մաղիկներ են որ բուսնում,
Կամ թէ դարունն է այն բերել
Իր նոր բոյնը զարդարել:

Նոքա չերգած այն երգերն են
Որ սրբուունն են տարայ:
Նոքա սիրոյ այն խօսքերն են
Որ դեռ չասած են մեռայ,

Նոքա այն բիւր Համբոյրներն են
Այն աշխարհից ուղարկուած,
Որու ճամբէն քու առջեւ
Գերեզմանով է փակուած:

14. Մեթօր: Սիւնին եւ
Թումանեանը մօտ ընկերներ
եւ Հարեաններ էին
Թիֆլիսում: Երբ Սիւնին
1922-ին փախաւ
բուլղարիկներից, նա մի սնդուկ
լիքը երաժշտութիւն թողեց
Թումանեանի ընտանիքի մօտ:
Դաշնամուրի նուագ-
ակցութիւնը գրուած է
Գուրգէն (Ջորջ) Սիւնիի
կողմից, որը յիշողութեան մէջ
պահել էր իր հօրը
կատարումը: Երգահանի
որդին հոգեպէս կապուած էր
այս երգին, քանի որ այս երգը
խորապէս ազդեցութեամբ է
մեծ կորուստը Սիւնիի, որպէս
տաղանդաւոր երաժիշտի եւ
աւանդու անձնաորութեան:
Գուրգէն (Ջորջ) Սիւնին
(1910-1995) երգում է այս
երգը իր 84-րդ տարեդարձի
օրը, 1994 թուի Յուլիսի 29-
ին:

c. 1920s

14. Yete Mi Or

Yete mi or, azniv unker.
Gas aytseloom ihirmin,
Oo nora booyr var tsaghikner
T'esnes prvats chors koghmin.

Doo chukartses te hasarak
Tsaghikner en vor boosnoom,
kam te garoonn e ayn berel
Ir nor booynu zardarel.

Noka chergats ayn yergem en
Vor srtoomus yes tara.
Noka siro ayn khoskern en
Vor der chasats yes meja.

Noka ayn byoor hambooyrnem en
Ayn ashkharits oogharivats
Voroo chamben ko arjev
Gerezmanov e palvats.

14. If One Day

Words by Hovhannes Toumanian (1869-1923)
If one day, noble friend,
You visit my tomb
And you notice fresh
And vivid flowers all around.

Do not think that they are ordinary
Flowers that are growing,
Or that the spring has brought
To decorate its new nest.

These are those unsung songs
That in my heart I carried.
They are words of love
That without uttering, I died.

They are the thousands of kisses
Sent to you from that world
Whose path for you
By the grave is closed.

14. Note: Suni and Toumanian were close friends and neighbors in Tbilisi. When Suni fled the Bolsheviks in 1922, he left his trunk of music scores with the Toumanian family. Piano accompaniment written out by Gourgén (George) Suny from his memory of his father's playing of it. Suny son of the composer, had a special connection to this song. It describes well the great loss felt when the outflowing of the abundant mental genius and charismatic personality of his father was cut off by illness, and death. Gourgén (George) Suny (1910-1995) sang this on his 84th birthday, July 29, 1994.

About the Artists ԱՐՈՒԵՍԱԳԷՏՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

GOURGÉN (GEORGE) SUNY, Baritone
(1910 Erzurum, Turkish Armenia - 1995 Broomall, Pennsylvania, U.S.A)

Son of Grikor Suni, conductor of the Philadelphia Suni Chorus from 1940, and from 1971, of the Armenian General Benevolent Union's ARARAT Armenian Song and Dance Ensemble concerts. Kept Suni's archive. Major advisor of The Suni Project: Music Preservation, and of these performances. He sang for this Suni Project recording on his 84th birthday, July 29, 1994.

ԳՈՒՐԳԷՆ (ՋՈՐՋ) ՍՆԻՆԻ, Բարիտոն

(1910 Կարին, Թրքահայաստան - 1995 Բրուքալ, Փենսիլվանիա, Ա.Մ.Ն.), որդին Գրիգոր Սիւնիի, խմբավար Ֆիլադելֆիայի Սիւնիի անուան երգչախմբի եւ Սիւնիի յօրինած երգչախմբային գործերի 1940-ից սկսած, իսկ 1971-ից Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան «Արարատ» Հայկական Երգ ու Պարի Համոյթի: Պահպանել է Սիւնիի արխիւը: Գլխավոր խորհրդատու Սիւնի Ծրագրեր-Երաժշտութեան Պահպանում-ին եւ այս կատարումներին: Երգում է իր 84-րդ տարեդարձին, 29 Յուլիսի 1994-ին:

ELISABETH ZACHARY PEHLIVANIAN, Soprano

Born in Beirut, Lebanon, studied also in the U.S. and Europe, concertizes in U.S., Canada, and Europe, including in opera and oratoria. Lives in Long Beach, CA. Pioneered performances of avant guard Armenian music, and revivals of medieval Armenian liturgical music. Also teaches in various universities.

ԷԼԻԶԱԲԵԹ ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ՓԷՀԼԻՎԱՆԵԱՆ, Սոպրանո

Մնունք է Բեյրութ, Լիբանան: Սովորել է նաև Եւրոպայում եւ Ա.Մ.Ն-ում: Օպերաներով եւ օրատորիաներով ելոյթ է ունեցել Ա.Մ.Ն ում, Կանադայում, Եւրոպայում: Ապրում է Լոնգ Բիչ, Կալիֆորնիա: Առաջին անգամ ինքն է հանդէս եկել հայկական աւանգարդ երաժշտութեան եւ հայ միջնադարեան հոգեւոր երգեցողութեան կատարման: Դասաւանդում է նաև տարբեր համալսարաններում:

MARO PARTAMIAN, Mezzo-Soprano

Born in Beirut, Lebanon, studied also in Armenia and the U.S., lives in Astoria, N.Y., performs in opera and oratoria, and has concertized in the U.S., South America, Europe, the Middle East, and U.S.S.R. Premiered Michelle Ekizian's Beyond the Reach of Wind and Fire.

ՄԱՐՕ ՓԱՐԹԱՄԵԱՆ, Մեցցո-Սոպրանո

Մնունք է Բեյրութ, Լիբանան: Սովորել է նաև Հայաստանում եւ Ա.Մ.Ն-ում: Ապրում է Նիւ Եորքի Աստորիա քաղաքում: Օպերաներով եւ օրատորիաներով ելոյթ է ունեցել Ա.Մ.Ն-ում, Հարաւային Ամերիկայում, Եւրոպայում, Միջին Արեւելքում եւ Խորհրդային Միութիւնում: Առաջին անգամ ինքն է ներկայացրել Միշել Էքիզիանի «Հովի եւ Կրակի Սահմաններից Դուրս» գործը:

12. Մային Եկաւ
Խօսք Համադասակ Համբարձումեանի (1880-1965)

Մային եկաւ հով արեց,
Էրուած սրտիս զով արեց,
Լեռներ, հովիտ զառ հազած,
Զայիւր, չիման մեզ բերեց:

Բարով Մայիս, ալ Մայիս,
Դարման արիւր սուգ սրտիս:
Քեզնէ ուզած եմ շուշան,
Եարար բերիւր իմ նարիս:

Նախշուն Մայիս, ալ Մայիս,
Կաց իմ սրտից բեզ լուր տամ:
Սէր տուր, լոյս տուր սեւ սրտիս,
Ջիվան կեանքից տամ վարամ:

13. Մեր Սարերը

Մեր սարերը չիմ վարդ ա, լէ, լէ, լէ, լէ...
Հին խրմհատը դիկ արտ ա, լէ, լէ, լէ, լէ...
Քո ջանին մեռնեմ նոր կարգ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Գեղացին հիմա մարդ ա լէ, լէ, լէ, լէ...
Թրաքթորն ենք դուրս բերիլ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Վարնուցանք բոլ արիլ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Երաշտից հէջ վախ չըկայ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Նոր ջրըանցքը ուղ մընայ, լէ, լէ, լէ, լէ...

Թրաքթորն ենք դուրս բերիլ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Վարնուցանք բոլ արիլ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Երաշտից հէջ վախ չըկայ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Նոր ջրըանցքը ուղ մընայ, լէ, լէ, լէ, լէ...

Մեր գլուխը համ դիք ա, լէ, լէ, լէ, լէ...
Համ ամբարը թամ լիքն ա, լէ, լէ, լէ, լէ...
Հէ՛յ Սովետ, ջանիդ մեռնեմ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Էս ամէնը քո՞ միտքն ա, լէ, լէ, լէ, լէ...

Ինչ էր մեր սեւ օրն առաջ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Սով, զրբկանք, աւեր, հառաշ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Իսկ հիմա կուշա, շէն առատ, լէ, լէ, լէ, լէ...
Մենք ապրում ենք կեանքն ազատ լէ, լէ, լէ, լէ...

13. Միթիք: Ոգեւորում էին Հայաստանում 1925-ին կառուցում նոր ջրանցքի համար: Գրումսը քառամասն երգչախմբի համար: Նաև անունումս «Լէ, Լէ, Լէ, Լէ»:

12. Mayisn Yekav

Mayisn yekav hov arets,
Ervats srjts zov arets.
Lqner, hovit, zat, hagats,
Chayir, chiman mez berets.

Barov, Mayis, al Mayis,
Darman arir soog srjts,
Kezne ozats' em shooshan,
Yarab berir im yaris.

Nakhshoon Mayis, al Mayis,
Kats im srjts kez loor tam,
Ser toor, looys toor sev srjts.
Jivan kyankits tam varam.

13. Mer Sareru

Mer sareru chim vard a, le, le, le...
Hin khumhatu dip art a, le, le, le...
Ko janin mepmem nor karg, le, le, le...
Geghatsin hima mard a, le, le, le...

Traktom enk doors berel,
Varmootsanku bol arel,
Yerashits hech vakh chga,
Nor jrantsku voghi mna.

Mer glookhu ham dik a,
Ham ambaru tam likn a,
Hey Sovet, janid mepmem,
Es amenu ko mitkn a.

Inch er mer sev orm apach,
Sov zrkank, aver haghach
Isk hima koosht, shen, araf,
Menk aproom enk kyankn azaf.

12. May Has Come

Words by Hamazasp Hampartsoumian (1880-1965)

May has come it has cooled,
My burning heart it cooled.
Mountains, valley, gold adorned,
Bringing us fields of grass.

Welcome, May, crimson May,
You cured my mournful heart.
The lily I asked of you,
I wonder, did you bring it to my love?

Colorful May, brilliant May,
Wait, from my heart let me give you news.
Give love, give light to my darkened heart,
To free my young life from pain.

13. Our Mountains

Our mountains are covered with roses,
Where there were wastelands, now all fields,
I'd die for you, new system,
The peasant is now a human being.

We've brought out the tractor,
And our warehouses are full.
Of drought, there's no danger,
Long live the new canal.

Our heads, also, are uplifted,
And our warehouses are full.
Hey Soviet, I'd die for you,
Do you remember all of this?

How dark were our days before,
Famine, deprivation, ruins, sights,
But now content, prosperous, plentiful,
We are living the free life.

13. Note: They were excited at the help expected from the new canal completed in Armenia in 1925. Written for four-part chorus. Also called "Le, Le, Le, Le."

11. Քեամանչա

Մեղեդի Սայեաթ-Նովայից (c. 1722-1795)
Քեամանչա իմ դատարկ փէտ իմ
Ոսկէ սիմեր շարուած ունիմ,
Շատ մարդու կու լացցացիմ,
Շատերին էլ ծիծաղացիմ:

Աջա՞ր ք բիլ ինչ գէթ իմ արի՛
Կենում իս խրոով, աչկի լուս.
Աշխարս աշխարով կըշտացաւ,
Իս քիզանից սով աչկի լուս:»Աջա՞ր ք բիլ
Սայեաթ-Նովա,
Դիմացըդ կանգնողը ո՞վ ա,
Յակոբ աղին փողի սով ա,
Սայեաթ Նովէն խելքի ծով ա:

Թէկուզ հազար դարդ ունենամ,
Ես սրտուսն ա՛հ չիմ ասի.
Իմ հուգրիմի ճէքիմնն դուն իս,
Ես էլ ուրիշ Շահ չիմ ասի:

Սայեաթ-Նովէն ասաց, Ջալուս,
Ես էն մահին մահ չիմ ասի՝
Հէնչաք ըլի՛ դուն վրէս լաս,
Սազըդ շաղ տալով աչկի լուս:

11. Մնթգր: «Քեամանչան»
երաժշտական գործիչ է
բանաստեղծների Համբար, աղ
թուում նաև։ Սայեթ-Նովայի
Համբար: Նա ամենանշանակալ
Հայ աշուղն էր, որը երկեց
անգրիվկասանս երեք
լեզուներով՝ Հայերեն, վրացերեն
և արբելյաներեն:
Աշուղական արուեստի
սովորութեան Համաձայն, իր
երգերի մէջ Սայեթ-Նովան
լիչում է իր անունը: Այս
երգում, երկրորդ, չորրորդ և
հինգերորդ քառատողերը
առնուած են Սայեթ-Նովայի
«Մի նուսբ Ունիմ իլթիմագով»
երգից: Առաջին տունը
«Քեամանչա» ի ազատ
մշակում է, իսկ երրորդը
յօրինուած է:

1919

11. Kyamancha

Kyamancha im, datark peq im,
Voske simer sharvats oonim,
Shaj maroou koo latsatsnim,
Shaterin el tsjtsjaghatsnim.

Ajab kiz inch get im ar?
Kenoom is khjov, achki loos.
Ashkhars ashkharov kushatsav
Is kizanis sov achki loos.

Ajab kizi Sayat-Nova,
Dimatsud kangnoghu ov a?
Haqob aghim poghin sov a,
Sayat-Noven khelki tsjov a.

Tekooz hazar dard onenam,
Yes surtoomus ah chim asi;
Im hookimi hekimun doon is,
Yes el oorish Shah chim asi.

Sayat-Noven asats, Zaloom
Yes en mahin mah chim asi,
Henchak uli, doon vures las,
Mazud shagh talov, achki loos.

11. Kyamancha (Spiked Fiddle)

Melody from Sayat-Nova (c. 1722-1795)
I am a kyamancha, I am an empty wood,
With golden strings arranged,
I make many people cry,
And many people laugh.

I wonder what harm have I done to you?
(That) you remain upset, light of my eye?
My world is full of this world,
But I am starving for you, light of my eye.

I wonder for you, Sayat-Nova,
Who is standing opposite you?
For Hagop Agha, a famine of money,
For Sayat-Nova, a sea of brains.

Even if I have a thousand worries,
I will not sigh in my heart,
You are the mender of my reason,
I will call no one else Shah.

Sayat-Nova says "merciless one,"
Dying for you is not death,
As long as you cry over me,
Waving your hair, light of my eye.

11. Note: The *Kyamancha* is an instrument of poets, and of Sayat-Nova, the most famous Armenian *ashugh* (minstrel/poet) who sang in three Caucasian languages - Armenian, what would now be called Azeri Turkish, and in Georgian. He would use his own name in his songs. Here, the second, fourth, and fifth verses come from one Sayat-Nova poem, "Mi Khook Oonim Ulitazov" ("I Have a Word to Speak in Earnest"). The first is a free adaptation of "Kyamancha." The third verse is other material.

HENRIK MIHRANIAN, Tenor

Born in Tehran, Iran, performed in the Armenian Song and Dance Ensemble of Iran, studied also in Armenia, lives in Hollywood, CA. Performed in Armenia, Russia, Europe, U.S. Member of the L.A. Opera Company, and the Los Angeles Master Chorale.

ՀԵՆՐԻԿ ՄԻՀՐԱՆԵԱՆ, Տենոր

Ծնունել է Թեհրան, Իրան: Եղել է անգամ Իրանի Հայկական Երգի եւ Պարի Համոյթին: Սովորել է նաև Հայաստանում: Ապրում է Կալիֆոռնիայի Հոլիվուդ քաղաքում: Ելոյթ է ունեցել Հայաստանում, Ռուսաստանում, Եւրոպայում, ԱՄՆ-ում: Անդամ է Լոս Անջելեսի Օպերային Ընկերութեան եւ Լոս Անջելեսի Մասսեր Քորալ-ի:

ARMENA MARDEROSIAN, Pianist

Born in Providence, Rhode Island, studied in U.S., Japan; performed in U.S., Canada, Japan. Lives in Ann Arbor, Michigan. Suzuki Method piano teacher trainer. Director of The Suni Project: Music Preservation, and wife of Grikor Suni's grandson, Professor Ronald Grigor Suni (U. of Chicago).

ԱՐՄԻՆԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ, Դաշնակահարուհի

Ծնունել է Փրովիդենս, Ռոդ Այլանդ: Սովորել է ԱՄՆ-ում եւ Ճապոնիայում: Ապրում է Միչիգանի Նասանգի Ան Արբոր քաղաքում: Սուզուկի մեթոդով մարդիչ դաշնամուրի ուսուցիչներին: Ղեկավարն է Միւնի Ծրագրերը-Երաժշտութեան Պահպանում-ին: Ամուսնացած է Գրիգոր Միւնիի թոռան՝ պրոֆեսոր Ռոնալդ Գրիգոր Միւնիի հետ (Ջեկապոյի Համալսարանից):

ARMENIAN ALPHABET

First created in the 5th c. by Mesrop Mashtots.
Eastern Armenian Dialect Transliteration.

(Western Dialect, when different, follows in parentheses).

1. Ա ա a	fath	14. Ծ ծ ts	unaspirated ts/dz	(dz) adze
2. Բ բ b	boy (p) piano	15. Կ կ k	skip unaspirated k/g	(g) go
3. Գ գ g	go (k) kid	16. Հ հ h	hot	
4. Դ դ d	dance (t) ten	17. Զ ձ dz	(adze) (ts) cats	
5. Ե ե ye	yet initial	18. Ղ ղ gh	Parisian French Paris	
e	pen medial	19. Ճ ճ ch	unaspirated ch/j	(j) jet
e	pen initial եմ, են, ենք, ես you are	20. Մ մ m	meet	
y	yawn before vowel	21. Յ յ h	hot initial	
6. Զ զ z	zebra	y	Maya medial	
7. Է է e	pen	y	final in monosyllable except verbs	
8. Ը ը u	focus		silent final elsewhere	
9. Թ թ t	ten	22. Ն ն n	nut	
10. Ժ ժ zh	treasure	23. Շ շ sh	shine	
11. Ի ի i	meet	24. Ո ո vo	vortex initial except before վ	
12. Լ լ l	lap	o	more initial position before վ	
13. Խ ք kh	German Bach	o	more elsewhere	

9. Կալի Երգ

Զից տուր եզը, Ծիրան ջան
Հոռովիկ հօ,
Հաշանը դարձան արա
Հօ, հօ, հօ, հօ, հօ, հօ, հօ, հօ—լօ—լօ, հօ,
Հօլօլ Եզու,
Ջան ակբեր ջան հօ—լօ—լօ հօ.
Զից տուր ուսիդ դուրբան եզը, հօ:
Դե՛հ, Մարալ, ել, ել, ել, ել,
Դե՛հ Ջէյրան, ել, ել, ել, ել,
Դե՛հ Սիրուն, ել, ել, ել, ել,
Ոտիդ արա, ոտիդ դուրբան
Հոռովիկ հօ:
Դարձանը քեզ, ցորենը մեզ:

9. Ծնթեր: Գիւղացին սիրով եւ շնորհակալութեամբ է եզրում իր կալը կալող չորս եզներէ ծափն: Իւրաքանչիւր եզ իր անունն ունի: Եզները գիւղացու ընտանիքի անդամներն են ընթոշ անուններով, ինչպիսիք են՝ Ծիրան, Մարալ, Ջէյրան եւ Սիրուն: Կալ անելու ժամանակ երկու եզները լծուած են կամին: Կամը վայտից պատրաստուած գործիք է, որը Հակոնակ կողմից ունի մետաղից կամ քարից շինուած ատամներ: Հենց այդ ատամներն էլ մանրում են Հասկը՝ լարը եւ ցորենը բաժանելով իրարից: Մենք, մշակուած անորի Համար քառաձայն երգչախմբի Հետ: «Հոռովիկ» ը գութաների է:

10. Հաբրան

Հաբրան
Jane jan
Մարիկ ունիմ ալայ ա.
Ալա չէ ալալայ ա
Եար
Եար բընել Լաւ կ'ընի
Բայց ձեզիլ բալայ ա:

Աղջի մազերըդ Հիւսէի,
Թողըդ երեսիս քսէի,
Ելլէի բարձիդ վրայ
Բլուրուլ պէս խօսէի:

10. Ծնթեր: Զուգերկ քառաձայն երգչախմբի Հետ: Յօրինուած է նաեւ նուագախմբի Համար:

9. Kali Yerg

Dzig too yezu, Tsiran jan
Hopvel ho
Hashanu darman ara,
Ho, ho, ho, ho, ho, ho, ho, ho, ho-lo-lo ho,
Ho-lol yezu,
Jan akhber jan ho-lo-lo ho.
Dzig too oosid ghoorban yezu, ho!
Deh, Maral, yel, yel, yel, yel,
Deh Jeyran, yel, yel, yel, yel,
Deh, Siroon, yel, yel, yel, yel.

Votid ara, votid ghoorban
Hopvel ho.
Darmanu kez, tsorenu mez.

10. Habrban

Habrban
Calling you
Dear, dear
A flower have I, it's red.
I'm not a redhead, I've only a red scarf.
Love
Holding on to your love is good
But letting go is trouble.

Aghji, mazed hyouosei
Tooshd yeresis ksei
Yellei bardzid vra
Blhooli bes khosei.

9. Threshing Song

Give a pull, ox, Tsiran dear
Horovel, ho.
Separate the wheat from the chaff
Ho, ho, ho, ho, ho, ho, ho, ho, ho-lo-lo ho,
Holol ox,
Dear brother dear, ho-lo-lo ho.
Give a pull, ox, I'd die for your shoulder!
Oh, Maral, get up.
Oh, Jeyran, get up.
Oh, Siroon, get up.

Work your foot, I'd die for your foot,
Horovel ho.
The chaff to you, the wheat to us.

9. Note: The peasant is singing lovingly and appreciatively to his four threshing oxen, calling each by name. The oxen are members of the family, with pet names, commonly *Tsiran* (apricot), *Maral* (deer), *Jeyran* (gazelle) and *Siroon* (lovely). In threshing, two oxen at a time pull the wooden piece (whose underside is embedded with pieces of obsidian) round and round on the threshing floor, to grind the chaff so it can be separated from the wheat. This takes three days with oxen, two days with horses. One pair of oxen works while the other rests. Arranged for tenor solo with four-part chorus. *Horovel*'s song of the plow.

10. Habrban (Sweethearts Calling)

Calling you
Dear, dear
A flower have I, it's red.
I'm not a redhead, I've only a red scarf.
Love
Holding on to your love is good
But letting go is trouble.

Girl, your hair I wish I could braid,
Your cheek on my face to rub,
I wish I could get up on your pillow
(And) sing like a nightingale.

10. Note: Duet, with four-part chorus.
Orchestrated.

8. Յորեն Եմ Յաներ

Փոխ-ՆուգաՀան Յարուժիւն
Pzłkoots siner im, chim k̄m̄a tarki.

Յորեն իմ ես ցաներ, ելեր է պարկի,
Պըզտիկուց սիրեր իմ, չիմ կըրնա թարկի:

Տարոնի չորս բոլոր մանր ու բէթ գեղեր,
էն եարն որ կը սիրիմ խորոտկի ցեղ էր:

8. Ծնթիւր: Աշակուած քառաձայն
երգչախմբի համար:

8. Tsoren Em Tsaner

Tsoren im yes tsaner, yeler e parki.
Pzłkoots siner im, chim k̄m̄a tarki.

Taroni chors bolor manr oo bet gegher.
En yarn vor k̄u sirim khorotk̄i tsegh er.

8. I Have Sown Wheat

Co-Composer Harutiun Samuelian (1902-1960)
I have sown wheat, it has grown as tall as I am.
I have loved her since childhood, I can't forget her.

All around Taron small villages,
That sweetheart whom I love was from a lovely lineage.

8. Note: Arranged for four-part chorus.

c. 1898 St. Petersburg. Center: Grikor Mirzaian Suni
1898 Ս. Պետերբուրգ: Կենտրոնում՝ Գրիգոր Միրզայան Սունի

- 25. Չ չ ch church
- 26. Պ պ p spin unaspirated p/b (b) boy
- 27. Ջ ջ j jet (ch) church
- 28. Ռ ռ r rolled strongly
- 29. Ս ս s sing
- 30. Վ վ v violin
- 31. Տ տ t step unaspirated t/d (d) dance
- 32. Ր ր r rolled softly
- 33. Յ ջ ts cats
- 34. Ի լ v violin
- 35. Փ փ p piano
- 36. Բ բ k kid
- 37. Օ օ o more
- 38. Ֆ ֆ f fantastic

COMBINATIONS

- 1. այ ay { Maya, my, hi, pie initial, medial
ai final monosyllabic words except verbs
a father other final positions
- 2. ոյ ooy phooey before consonants
oy boy before vowels
oy boy final, monosyllabic nouns
o more other final positions

- 3. ու oo boot
v violin before vowels
u boot in some names as Shushi
- 4. Իւ yoo cute (French lune) before consonant
iv weave elsewhere
u cute in some names, as Suni
iu cute (French lune) in some names as Siunik
- 5. եւ ya yard
- 6. յւ ya yard
- 7. եո yo yoke
- 8. եօ yo yoke
- 9. յու yoo youth
- 10. եու yoo youth
- 11. և yev Russian Yevgeny

STRESS falls on last full syllable

Note: The Eastern Dialect has five unaspirated consonants, #'s 14, 15, 19, 26, and 31, distinguished here by an under-dot. Each may be viewed as an in between sound, e.g. #26 is in between p and b, “p/b,” as in spin. The more strongly rolled r, #28, is distinguished here from r #32 by an under-dot. Eastern and Western Armenian are the two modern literary languages. There are many spoken dialects. Our transliterations are in Eastern, though some songs have western elements (vocabulary, grammar). Pronunciation can differ. Also, in practice, some words are not pronounced exactly phonetically. Among these are *yerg*, “*yer̄k*,” and *aghjik*, “*akhjik*”

SELECTED GLOSSARY

Eastern Armenian first, Western Armenian when different, in parenthesis.

- 1. achk - աչք - eye
- 2. aghjik (aghchig) - աղջիկ - girl
- 3. amat - ամառ - summer
- 4. amp (amb) - ամպ - cloud
- 5. angin (ankin) - անգին - priceless
- 6. anoosh - անուշ - sweet
- 7. anjer (ander) - անտէր - abandoned
- 8. arev - արեւ - sun
- 9. arshaloosy - արշալոյս - dawn
- 10. artsoonkner - արցունքներ - tears
- 11. ashkhar - աշխարհ - world
- 12. ashoon - աշուն - autumn
- 13. aver - աւեր - in ruins
- 14. bari (pari) - բարի - good
- 15. bulbool - բլբուլ - nightingale
- 16. doo (too) - դու - you
- 17. garoon (karoon) - գարուն - spring(time)
- 18. gerezman (kereszman) - գերեզման - grave
- 19. gisher (kisher) - գիշեր - night
- 20. gyooman (kyooman) - գիւման - hope
- 21. gohar (kohar) - գոհար - jewel
- 22. Hai - Հայ - Armenian
- 23. hogi (hoki) - Հոգի - soul
- 24. hoosh - յուշ - memory
- 25. hoosy - յոյս - hope
- 26. hov - Հով - wind
- 27. indz (ints) - ինձ - me
- 28. joor (choor) - ջուր - water
- 29. kaghtsur - քաղցր - sweet
- 30. kakav (gakav) - կաքավ - partridge
- 31. kanach (ganach) - կանաչ - green
- 32. kar - քար - stone
- 33. kamir (garmir) - կարմիր - red
- 34. kez - քեզ - (for) you
- 35. k'arak (grag) - կրակ - fire
- 36. kyank (gyank) - կեանք - life
- 37. loosy - լոյս - light
- 38. Mays - Մայիս - May
- 39. meg'hr - մեղր - honey
- 40. mish't (mishd) - միշտ - always
- 41. oor - ուր - where
- 42. or - օր - day
- 43. noot - նուռ - pomegranate
- 44. papook (papoog) - փափուկ - soft
- 45. pogh - փող - money
- 46. poonj (poonch) - փունջ - bouquet
- 47. sar - սար - mountain
- 48. sev - սեւ - black
- 49. shirim - շիրիմ - tomb
- 50. sirel - սիրելի - to love
- 51. sir't (sird) - սիրտ - heart
- 52. sov - սով - famine
- 53. toosh - թուշ - cheek
- 54. tooy-tooy - տույ-տույ - expression of happiness
- 55. tug'ha (dug'ha) - տղայ - boy
- 56. vard (vart) - վարդ - rose
- 57. yar - հար - sweetheart
- 58. yerbek (yerpek) - երբեք - never
- 59. yerg (yerk) - երգ - song
- 60. yes - ես - I
- 61. yez - եզ - ox
- 62. zov - զով - cool

6. Աղջի Արի

Աղջի արի ձեռքըդ տուր
Մէջքը բարակ էն աղբին,
Մորթը ճերմակ էն աղբին,
էն խաս կուլակ չիկ աղբին:

Թաղեմ ես էն շիկ աղբին,
Յիմար դատարկ էն աղբին,
Փուչ ու զեյզեկ էն աղբին,
Ցեց ու անարգ էն աղբին:

Աղջի, արի սիրտըդ տուր
Բոյ ու բուսով էն աղբին,
Նազ ու թիւզով էն աղբին,
Աչք ու ունքով էն աղբին:

Հողեմ ես էն խաս աղբին,
Պարապ սարապ էն աղբին,
Միտքը խարաք էն աղբին,
Մոյլ ու քրնաս էն աղբին:

6. Մեթրը: Աշխուճ նահ. բառաձայն երգախմբի
Համար և անուանում «Նազ Մի Անի»:

7. Միայն Քեզ

Գիտցիր որ միայն քեզ Համար կ'ապրեմ,
Քեզմով կը շնչեմ քեզմով կեանք կ'անեն:
Գիտցիր որ չընես, պիտ մնամ անտէր,
Անտուն անընկեր, սիրտըս միշտ աւեր,
Այն թող որ արտասուեմ,
Այն ես արցունք կ'ուզեմ:

Իմ անգին գոհար, ես էլ քեզ նման
Շնչում եմ ապրում քեզմով անմահ:
Սրտիս եզրի վարդ, դուրիս սիրուն զարդ.
Քեզ սնեմ Հոգոյս շող ցղով զուարդ.
Այն դուն ես իմ գիւման այն իմ սէրն իմ
դարման:

Ո՛հ երգում կ'անեմ որ քեզ չեմ թողի,
Կեանքս ոչ ոքի Հետ ես չեմ կապի:
Ես անաքս քեզի պիտ մնամ անտէր,
Անտուն, անընկեր, սիրտս միշտ աւեր:
Այն թող որ արտասուեմ,
Այն ես արցունք կ'ուզեմ, ես արցունք
կ'ուզեմ:

7. Մեթրը: Այս դուգերը «Այլ Քերամ» օպերետայից
է: Երբ երկու դժբախտ սիրահարների մասին է, որոնք
չեն կարող ամուսնանալ, քանի որ մէկը Հայ
Հոգեորդանի աղջիկ է, իսկ մեւրը՝ մահմեդական իմամի
սուրբ: Յերկնած է նահ. նուագախմբի Համար:

6. Aghji Ari

Aghji, ari dzerkud toor
Mejku barak en tughin,
Mortu chermağ en tughin,
En khas koolak shik tughin.

Taghem yes en shik tughin,
Himar datarğ en tughin,
Pooch oo zevzek en tughin,
Tssets oo anarg en tughin.

Aghji, ari sirtud tur
Boy oo boosov en tughin,
Naz oo tyoozov en tughin,
Achik oo oonkov en tughin.

Hoghem yes en khas tughin,
Parap sarap en tughin,
Mikhi kharab en tughin,
Tsooyf oo kumat en tughin.

7. Miayn Kez

Gi'tsiv vor miayn kez hamar kaprem,
Kezmov ku shinchem, kezmov kyank
kaprem.
Gi'tsiv vor chulnes pit mnam anjer,
An'oon, anun'ker, sirtus mish't aver,
Akh togh vor artasvem,
Akh yes artasoonk joozem.

Im angin gohar, yes el kez mnam
Shnchoom em aproom kezmov anmam.
Srtis yeghir vard, doshis siroon zard.
Kez snem hogoosy shogh tsoghov zvard.
Akh doon es im gyuman, akh im sern im
darman.

Voh, yerdoom kanem vor kez chem
toghni,
Kyankus voh voki het yes chem kapri.
Yes agants kez'i pit mnam anjer,
An'oon, anun'ker, sirtus mish't aver.
Akh togh vor artasvem,
Akh yes artsoonk joozem, yes artsoonk
joozem.

6. Maiden, Come

Maiden, come give your hand
To that slender waist boy,
To that fair skinned boy,
To that fine blond kulak boy.

Let me bury that blond boy,
That stupid empty boy,
That hollow and silly boy,
That parasitic and disrespectful boy.

Come girl, give your heart
To that tall, slender boy,
To that graceful and smooth boy,
Handsome eyed and mustached boy.

Let me bury that fine boy,
That empty headed boy,
That mindless boy,
That lazy and sleepy boy.

6. Note: Also arranged for four-part chorus and called
"Naz Mi Ani" ("Don't Be Coy").

7. Only For You

You should know that only for you (do) I live,
With you I breathe, with you I draw life.
You should know that without you I will be abandoned,
Homeless, friendless, my heart always in ruins,
Akh let me cry,
Akh I want tears.

My priceless jewel, I also, like you,
Breathe, live (only) for you, (you) without equal.
Become the rose of my heart, on my chest the lovely
ornament.
Let me nourish you with my soul's happy ray of dew.
Akh you are my hope, akh my love my cure.

Oh, a vow I make that I won't let you (go),
My life with no one else I will tie.
I without you will remain abandoned,
Homeless friendless, my heart always in ruins,
Akh let me cry,
Akh I want tears, I want tears.

7. Note: This duet from the operetta *Asli-Kerem* (Asli
Kerem) is between two sweethearts who can never marry
because she is the daughter of an Armenian priest and he is
the son of a Muslim imam. Orchestrated.

5. Կաքաւ Թռաւ

Կաքաւ Թըռաւ բանձրը քարին,
 Կու լայ մըրմուռ իր շիգեարին,
 Ինձ մօտ տաքէ Սիփան սարին,
 Կարօտի եմ անուշ եարին:
 Արի եար ջան բարով արի,
 Զընգզընգալէն սարովն արի:

Սիփան սարը զար չիման է,
 Եարն եմ սիրեր անըման է,
 Մեռնիմ եարոջ շօրօր քելքին,
 Չինար բոյն, արեւ տեքին:
 Արի եար ջան, բարով արի,
 Ծաղկընեբով սարովն արի:

Դու բարակ ես, բարունակ ես,
 Արեգական նմանակ ես,
 Մէջ իմ սրբտին անանակ ես,
 Հոգիս էրվով բոց կրակ ես:
 Արի եար ջան, բարով արի,
 Նարօ կապած սարովն արի:

5. Մնթգը: Նարօը գունաւոր թելերով օղակ է, որը Հարսանիքի ժամանակ կապում է Հարսի եւ փեսայի գլխին: Կանաչ, կարմիր եւ սպիտակ գոյները խորհրդանշում են երկուսսարգուծիւն, կեանք եւ մաքրութիւն:

Tiflis, 1915, Grikor Mirzaian-Suni and Anoushavan Ter-Ghevondian
 Թիֆլիս Անուշաւան եւ Տէր Դեռնդեանի

5. Հակավ Կռաց

Հակավ քանձր բարձր,
 Հօօ Լա մրմուռ ի յիգարին,
 Լոնձ մօտ լաք Սիփան սարին,
 Հարօլ Եմ անուշ արին.
 Արի յար յան, բարով արի,
 Հոնձոնգալէն սարովն արի.

Sipan saru չա՛ր չիման Ե,
 Կարն եմ սիր անման Ե,
 Մեքնիմ արօ՛ր շօրօր քելքին,
 Չինար բոյն, արեւ տեքին.
 Արի յար յան, բարով արի,
 Ծաղկընեբով սարովն արի.

Doo bara՛k es baroona՛k es,
 Aregak՛an nmanak es,
 Mej im srt՛in ananak es,
 Hogis ervay bօts kրak es.
 Արի յար յան, բարով արի,
 Նարօկաթս սարովն արի.

5. The Partridge Flew

The partridge flew onto a high rock,
 Is crying the pain (of) its heart,
 Take me close to Mount Sipan,
 I miss my sweetheart.
 Come dear sweetheart, come in peace,
 Jangling, jangling across the mountain.

Mount Sipan (with) golden grass is (covered).
 The sweetheart I love is without equal,
 I die for my love's swaying walk,
 Long lean stature, bright beauty like the sun.
 Come, dear sweetheart, come in peace,
 With flowers across the mountains come.

You are slender, like a vine,
 Sunlike are you,
 Within my heart, you're the rainbow,
 My soul burned, you, the flaming fire.
 Come, dear sweetheart, come in peace,
 In wedding headband, across the mountain come.

5. Note: *Narotj* is the two or three colorful sittings tied by the priest at the marriage ceremony around the foreheads or waists of the bride and groom. Green, red and white symbolize youth, life and purity. Untied by the priest in a special ceremony after the wedding.

Passport 1922 Անձնագիր

ARMENIAN SONGS of GRIKOR MIRZAIAN SUNI (1876-1939) Vocal Solos and Duets

Elisabeth Pehlivanian, soprano; Maro Partamian, mezzo-soprano; Henrik Mhramian, tenor; Gourgen (George) Suny, baritone, son of Suni, age 84; Armena Marderosian, pianist.

Folk song arrangements, songs in the folk tradition, and original compositions.

ԳՐԻԳՈՐ ՄԻՐԶԱՅԵԱՆ ՍԻԻՆԻ (1876-1939) ՄՆԵՆԵՐԳԵՐ ԵՒ ԶՈՒԳԵՐԳԵՐ

Ելիզաբէթ Փէլիվանեան, սոպրանօ; Մարօ Փարթամեան, մեցցօ-սոպրանօ; Հենրիկ Միհրանեան, տենօր; Գուրգէն (Ջորջ) Սունի, բարիտօն, Սիւնիի որդին, 84 տարեկան; Արմենա Մարտերօսեան, դաշնակահարուհի. Ժողովրդական երգերի մշակումներ, ժողովրդական ոճի երգեր եւ սեփական յորինումներ:

1. Օ՛յ Եարօ	Էֆ	1. Oy Yaro	Oh Sweetheart	EP	1:12
2. Կեանքն Անուշ	ՄՓ	2. Gyankn Anooch	Sweet the Life	HM	1:42
3. Ինչո՞ւ Բինգեօլը Մտար	ՀՄ	3. Inchoo Binyolu Mtar?	Why Did You Enter Binyol?	MP	1:23
4. Տու՛յ-Տու՛յ	Էֆ	4. Tooy-Tooy	(Love Song)	EP	2:01
5. Կաքաւ Թռաւ	ՄՓ	5. Հակավ Կռաց	The Partridge Flew	MP	3:54
6. Աղջիկ Արի	Էֆ + ՄՓ	6. Aghji Ari	Maiden Come	EP+ MP	1:30
7. Միայն Քեզ	ՄՓ + ՀՄ	7. Miayn Kez	Only for You	MP+ HM	4:00
8. Ծօրեն եմ Ծաներ	Էֆ	8. Tsoren Em Tsaner	I Am Planting Wheat	EP	0:44
9. Կալի երգ	ՀՄ	9. Kali Yeg	Threshing Song	HM	3:44
10. Հարբբան	Էֆ + ՀՄ	10. Habrban	(Sweethearts Calling)	EP+ HM	1:57
11. Քեամանչա	ՄՓ	11. Kyamancha	Spiked Fiddle	MP	1:27
12. Մային եկաւ	ՄՓ	12. Mayisn Ye՛kav	May Has Come	MP	4:05
13. Մեր Սարերը	Էֆ	13. Mer Sareru	Our Mountains	EP	1:04
14. Եթէ Մի Օր	Գուրգէն (Ջորջ) Սիւնի	14. Yete Mi Or	If One Day	Gourgen (George) Suny	2:53
15. Նեննի Բայալ	ՄՓ	15. Nenni Bala	Sleep My Child	MP	1:39
16. Գացք Ամպեր	Էֆ	16. Gatsək Ampər	Go Away Clouds	EP	3:26
17. Սարերը Ման եմ եկել	ՀՄ	17. Sareru Man Em Ye՛kel	In the Mountains I Have Wandered	HM	1:44
18. Եարալի Եար Զան	Էֆ	18. Yarali Yar Jan	Wounded Love	EP	3:14
19. Սարերի Հովն Մեռնիմ	ՄՓ	19. Sarei Hovin Me՛rnim	For the Mountain Breeze I'd Die	MP	2:40
20. Ով Դուք Սարեր	ՀՄ	20. Ov Dook Sare	Oh Ye Mountains	HM	1:46
21. Ինձ Մի՛ հնդրիբ	Էֆ	21. Indz Mi Khndir	Beseech Me Not	EP	5:24
22. Մշուշն է Պատել	ՀՄ	22. Mshoosim E Patel	The Fog Has Encompassed All	HM	1:52
23. Պապալ- Պապալ	Էֆ	23. Papat, Papat	Song to a Baby Boy	EP	1:01
24. Իի, Լի, Լի	Էֆ	24. Dil, Lyoo, Lyoo	Uncle Came to Our Backyard	EP	0:32
25. Սարէն Կու Գայ Զիւաւօր	ՀՄ	25. Saren Koo Ga Dziavor	From the Mountains Comes a Horseman	HM	0:41
26. Հոգիս Մրմուռ	Էֆ	26. Hogis Mrmoor	My Tormented Soul	EP	3:05
27. Աղկէկ ես	Էֆ + ՀՄ	27. Aghkək Es	You're Lovely	EP+ HM	0:40
28. Կաքաւի Պէս Ման Կու Գաս	ՀՄ	28. Հակավի Քես Ման Կոօ Գաս	You Walk Around Like a Partridge	HM	2:16
29. Ախ Ալ Վարդի	Էֆ	29. Akh Al Vardi	Akh, of the Red Rose	EP	4:02
30. Լուրիկ	ՀՄ, Էֆ + ՄՓ + ՀՄ + ՎՊ	30. Lori՛k	Quail	HM, EP+MP+HM+VB	4:51

Երգերի Տեւորութիւն 72:36

ARMENIAN TEXTS

1. Օ՛յ եարօ

Ոսկեթիչ Ղազար քո սիրոյ Համար,
Մատնիք մի շինեա եարօյըս է Համար,
Օ՛յ եարօ, եարօ, ջան եարօ, եարօ,
Օ՛յ եարօ, եարօ, եարբմ գորանի:

Էն մատնիք տանեմ, եարո՛ղ մատ գուզեմ,
Պագիկ մի առնեմ, սրտին զով բերեմ:
Օ՛յ եարօ, եարօ, ջան եարօ, եարօ,
Օ՛յ եարօ, եարօ, եարբմ գորանի:

1. Մնթզր: Մշակուած քառաձայն երգչախմբի Համար: Գորանի – այս բառի ծագումն ու իմաստը պարզ չեն, բայց վերաբերուած է Հին պարեգանակի՝

2. Կեանքն Անուշ

Ամպն է երկինք Հովն անո՛ւշ,
Մառ ու ծաղիկ թողն անո՛ւշ...
Մարմանդնեբու մոզն անո՛ւշ,
Մեր արտեբու ծովն անո՛ւշ:

Մշակնեբու քէլքն անո՛ւշ,
Կուռ շարքեբու փէլքն անո՛ւշ...
Աշխատանքի երգն անո՛ւշ, Յ
Համայնավար ձեռքն անո՛ւշ:

Կապիտ փիրուզ կեանքն անո՛ւշ,
Մէջը տըռուզ Հասակ անո՛ւշ...
Սէր, ժրպիտ, յոյզ, բերքն անո՛ւշ,
Վառ արելոյտ կարգն անո՛ւշ:

2. Մնթզր: 20-ական թուականներին շատերը լուսաստեան էին նոր վարչակարգի նկատմամբ, որը յարգանք էր ցցոյ տալիս գիւղացուան եւ նրա աշխատանքին ու կենսակերպին:

Note: Some of the song verses printed are not sung on this recording (song numbers 2.5,11,13,16,18,20,25, and 30).

Մնթզր: Տպագրուած երգիկն որոշ աներ չեն երգուած այս ձայնագրութեան մէջ (երգի Համարներ 2,5,11,13,16,18,20,25 և 30):

TRANSLITERATIONS into Eastern Armenian

1. Oy Yaro

Voskerich Ghazar, ko siro hamar.
Matnik mi shina yarojusi hamar.
Oy, yaro, yaro, jan yaro, yaro, yaro,
Oy, yaro, yaro yarum gorani.

En matnik janem, yaroj mat zoogem.
Pagik mi amem, srjusi zov berem.
Oy, yaro, yaro, jan yaro, yaro, yaro,
Oy, yaro, yaro yarum gorani.

TRANSLATIONS

1. Oh Sweetheart

Jeweler Ghazar, for love's sake,
Make a ring for my sweetheart.
Oh, sweetheart, sweetheart, dear sweetheart, sweetheart,
Oh sweetheart, sweetheart, my dear gorani.

Let me take that ring and decorate my sweetheart's finger,
(So) I can get a kiss and cool off my heart.
Oh, sweetheart, sweetheart, dear sweetheart, sweetheart,
Oh sweetheart, sweetheart, my dear gorani.

1. Note: Arranged for four-part chorus. Gorani: origin and definition of this word not clear, but refers to an old dance tune.

2. Kyankn Anoosh

Ampn i yerkhink hovn anoosh,
Tsar oo tsaghik tovn anoosh,
Marmanderoo movn anoosh,
Mer arjeroo tovn anoosh.

Mshakneroo kelkn anoosh,
Koor sharkeroo pelkn anoosh,
Ashkhajanki yerng anoosh,
Hamaynavar dzerjkn anoosh.

Kapij pirooz kyankn anoosh,
Meju turooz hasjn anoosh,
Ser, zhpjij, hooyz, berkn anoosh,
Vat arevloyus kargn anoosh.

2. Sweet The Life

Clouds in the sky, sweet the wind,
Trees and flowers enchantingly sweet,
Sweet the blue streams,
Sweet the sea of our fields.

Sweet the walk of the plowers,
Sweet the shine of their tight ranks,
Sweet their song of labor,
Sweet the communal hand.

Sweet the blue emerald life,
Sweet the full ear of corn,
Sweet the love, smile, feeling, harvest sweet,
Sweet the system of brilliant sunshine.

2. Note: Many were optimistic in the 20s about the new system offering dignity to the peasants in showing respect for peasant work and life.

3. Ինչո՞ւ է Բինգոլը Մտար
Ինչո՞ւ է Բինգոլը մտար
Տէ՛լ, մը կոնդէ.
Բաղի բըբըւլը զըտար,
Ափոն թըլս կոնդէ,
Թըլս կոն, թըլս կոն, թըլս կոնդէ,
Ափոն կոնդէ, թըլս կոնդէ,
Տէ՛լ մը կոնդէ, Ափոն թըլս կոնդէ.
Սուսամ սըմբուլ, բաղի բըբըւլ,
Ինչո՞ւ է Բինգոլը մտար,
Տէ՛լ մը կոնդէ, Ափոն թըլս կոնդէ:

Ինչո՞ւ է Կարոյին առար,
Անտէր ու գերի դառար,
Ինչո՞ւ է Կարոյին առար:

3. Մնթզր: Բինգոլը լեռ է արեւելեան Անատոլիայում, որը յայտնի է նաև «Բիւրակն» անունով:

4. Sool-Sool

Մարդիս միջին կայ Համեմ, Հէ՛յ,
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ Վարոսի,
Իմ սիրտ սըրտիդ մէջ քամեմ, Հէ՛յ,
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ Սարոսի:

Բըբըւլ գանձամ, էջ սըրտեդ
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ Վարոսի,
Մի կուշտ անուշ ջուր խմեմ, Հէ՛յ,
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ Սարոսի:

Ունիմ մի յուշ, քաղցըր անուշ,
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ, տույ,
Ցանկեմ եմ վուշ Հոնի մ'Մուշ,
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ, տույ:

Ելել է նուշ վարդն էլ թուշ,
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ, տույ,
Քո պագն անուշ քան դնուշ,
Տույ, տույ, տույ, տույ, տույ, տույ:

4. Մնթզր: Տույ-Տույ ուրախութեան արտայայտութիւն է: Համեմը Հոտաւէտ բոյս է: Մուշը քաղաքի անուն է, Վարոսը տղայի անուն է: Սարոսը վերելիչով անունն քառասուղ է:

3. Inchoo Bingyolu Mjar?

Inchoo Bingyolu mjar?
Dule, mu konde,
Baghi bhoobol gjar?
Apon tukh konde,
Tukh kon, tukh kon, tukh konde,
Apon konde, tukh konde,
Dule, mu konde, Apon tukh konde,
Soosam, smbool, baghi bhoobol,
Inchoo Bingyolu mjar?
Dule, mu konde, Apon tukh konde.

Inchoo Karoyin arar?
Anjer oo geri darar,
Inchoo Karoyin arar?

4. Tooy-Tooy

Margis mijin ka hamem, hey,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy Varos,
Im sirj srjij mej kamem, hey,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy Saros.

Bhool darqam ed srjed
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy, Varos,
Mi koooshj anoosh joor khmem, hey,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy Saros.

Oomim mi hoosh kaghtsranooosh,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy,
Tsanel em voosh hon, i Moosh,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy.

Yeled e noosh vardni tooosh,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy,
Ko hagn anoosh, kan uznoosh,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy.

3. Why Did You Enter Bingyol (Mountain)?

Why did you enter Bingyol?
My heart, do not fret,
And find the nightgale in the garden?
Let Apo do the fretting, \Let him fret, let him fret,
Let Apo do the fretting.
My heart do not fret; let Apo do the fretting.
Dule, mu konde, Apon tukh konde,
My sesame, my hyacinth, my nightingale,
Why did you go to Bingyol?
My heart do not fret; let Apo do the fretting.

Why did you wed Garo?
You became abandoned and captive.
Why did you wed Garo?

3. Note: Bingyol is a mountain in Eastern Anatolia known also as "A Thousand Springs."

4. Tooy-Tooy

In the meadow there is cilantro
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy Varos.
My heart, let me squeeze it into your heart,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy Saros.

Let me become a nightgale
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy, Varos,
And from your heart drink my fill of sweet water,
hey,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy Saros.

I have a memory sweet, so sweet,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy,
I planted flax there, in Moosh,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy.

What grew up was a rose-cheeked almond,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy,
Your kiss is sweet as almond,
Tooy, tooy, tooy, tooy, tooy.

4. Note: Tooy-Tooy is an exclamation of happiness. Cilantro is a fragrant herb. Moosh is the name of a city. Vars is a boy's name. Sans is a play on that name.